

משרד החינוך התרבות והספורט
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
צוות לשון והבעה לכיתות ז'-י"ב

טקסטים מן המקורות: החוק

מבחר טקסטים מן המקרא ומספרות חז"ל
מפרטים לשוניים
שאלות להוראה

מדריך למורה

על פי תכנית הלימודים החדשה
"עברית לבית הספר העל-יסודי", תשס"ג

ירושלים תשס"ה, 2005

כתיבה ועריכה : רונית גדיש

את התשתית ליחידה הניחה **מזל כהן**, האוניברסיטה העברית.
סייע בעצה פרופ' **מנחם קיסטר**.

קראו ותרמו הערות חשובות לתכנים ולדידקטיקה :

ד"ר **רות בורשטיין**, מכללת דוד ילין, חברת ועדת המקצוע עברית

ד"ר **מיכאל גרינצווייג**, מפקח מרכז לימודי ארץ ישראל וארכאולוגיה ; מפקח על

תכניות בין-תחומיות באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

סימה חרוב, מפקחת תחום עברית לבית הספר העל-יסודי, האגף לתכנון ולפיתוח

תכניות לימודים

אלחנן נאה, מפקח תחום תורה שבעל פה, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

עליזה עמיר, מדריכה ארצית, הפיקוח על הוראת העברית

ניצה פרילוק, תחום עברית לבית הספר העל-יסודי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות

לימודים

מזל שיניאק, מפקחת מרכזת (מפמ"ר) עברית

הערות נוספות נתקבלו מחברי ועדת המקצוע עברית בראשותה של פרופ' **אורה**

שורצולד בדיון ישיבת הוועדה.

חוברת זו היא דוגמה של **מדריך למורה ליחידת לימוד בלשון המקורות**. בעתיד

מתוכננים מדריכים למורה ליחידות לימוד בלשון המקורות שייחודו לטקסטים

מספרות החכמה ולטקסטים סיפוריים.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, התרבות והספורט.

תוכן העניינים

4	מבוא
17	חלק א: החוק במקרא
17	קטעי החוק מן התורה
20	מִפְרָט לשוני : לשון החוק במקרא
20	• אוצר המילים והמשמעים
22	• תופעות לשון : תחביר, צורות, הגה וכתיב
27	חלק ב: החוק בספרות חז"ל
27	קטעי החוק מן המשנה
32	מִפְרָט לשוני : לשון החוק במשנה
32	• אוצר המילים והמשמעים
38	• תופעות לשון : תחביר, צורות, הגה וכתיב
42	ריכוז הקטעים
46	חלק ג: שאלות להוראה
46	• שאלות על קטעי המקרא
51	• שאלות על קטעי המשנה
56	• שאלות משלבות
59	נספח: השבת אבדה

מבוא

הזיקה לתכנית הלימודים החדשה

היחידה המוצעת בזה נבנתה על פי הסעיף "טקסטים מן המקורות – המקרא וספרות חז"ל" בתכנית הלימודים החדשה (עברית לבית הספר העל-יסודי, ת"ל, משרד החינוך, ירושלים תשס"ג; פרק ד: הבנה והבעה, סעיף 4) ועל פי החלטת ועדת המקצוע עברית. יחידה זו עוסקת בחוק, שהוא אחד משלושת סוגי הטקסטים המומלצים בתכנית (השניים האחרים הם הטקסט הסיפורי וטקסטים מספרות החכמה). הנה עיקרי הדברים מן הסעיף הנזכר (שם, עמ' 61):

במסגרת הפרק "הבנה והבעה" התלמידים יקראו טקסטים עבריים עתיקים: טקסטים מן העברית של המקרא, טקסטים מספרות חז"ל – בעיקר משנה ומדרש, ואף טקסטים מאוחרים הנוקטים סגנון לשון של אחד משני הרבדים או מערבים אותם. הטקסטים שייבחרו ייגעו במידת האפשר לעולמם של התלמידים ויהיו מעוררי עניין: טקסטים שיש בהם מסרים בעלי משמעות ערכית, טקסטים העוסקים במועדי השנה, טקסטים המספרים סיפור מרתק וכדומה. בלימוד הטקסטים מן הספרות העתיקה תינתן הדעת גם לסוג הטקסט על מאפייניו המבניים והלשוניים. יילמדו בעיקר הסוגים האלה: טקסט סיפורי-נרטיבי; החוק; טקסטים זעירים מספרות החכמה – הפתגם והצו המוסרי. קריאת טקסט מן המקורות מחייבת – מלבד עמידה על **תופעות לשון** האופייניות לרובד הלשון שהטקסט שייך אליו – הבנה ברמת הפרטים והתייחסות לתוכן ולמסר של הטקסט. כל זאת מתוך מודעות לפער בין העולם התרבותי-חברתי שבו התגבש הטקסט לבין עולמנו, וכן להבדלי המשמעות בין מילים ושימושי לשון בלשון המקורות ובלשונו. אחת הדרכים לבדיקת מידת ההבנה של הטקסט היא המרה של חלקים מן הטקסט לעברית בת ימינו (שיש בה משום שילוב של הבנת הטקסט עם זיהוי מאפייני הלשון שלו) והשוואה בין ההמרות ובין טקסט המקור. לתופעות הלשון האופייניות ללשון המקרא וללשון חז"ל תינתן הדעת הן בעת העיון בטקסטים עצמם הן במהלך הלימוד של הפרקים "מערכת הצורות", "אוצר המילים והמשמעים", ו"תחביר". את קריאת הטקסטים מן המקורות ילוו פעילויות הבעה.

קטעי המקרא והמשנה שביחידה זו הם "הקורפוס" המשמש לבחינה בשאלון ב עד הודעה חדשה. אחת לכמה שנים יוחלף הקורפוס.

במבט כולל

העיון בטקסטים קלסיים פותח פתח להתבוננות בתהליכים אופייניים ומעניינים בהתפתחות של כל שפה: קיומם של דיאלקטים זה בצד זה, שקיעתו של דיאלקט ועלייתו של דיאלקט אחר בשל נסיבות היסטוריות, השפעה של שפות קרובות מבחינה בלשנית או גאוגרפית, השתמרות צורות ומילים קדומות בצירופים ובביטויים למרות היעלמותן מן השפה הרגילה. כך גם העיסוק בטקסטים מן המקורות העבריים שופך אור על תולדות הלשון העברית ועל העברית בת ימינו ויחסה למקורותיה. נדגים זאת בתחום הסמנטי: לעתים ממגוון משמעויות של מילה משמרת העברית של ימינו משמעות אחת בלבד. המשמעויות האחרות נעלמות או שהן ממשיכות להתקיים רק בביטויים ובצירופים קפואים ("במפגיע", להלן, עמ' 20, סעיף 1). תופעה אחרת היא הטענה של מילים וצירופים בתוכן חדש (נפש, שבתון להלן, עמ' 21, סעיף 5, 6). התופעה שכיחה בניבים שמשמעותם אינה בהירה לגמרי ("דברי כיבושים", להלן עמ' 37, סעיף 18).

העיון לעומק בתופעות הלשון שבקטעים חושף הבדלים לא מעטים בין לשון המקרא ולשון חכמים לבין העברית של ימינו, משום כך מופלאה העובדה שישראלים ובהם ילדים בני שבע ושמונה יכולים לקרוא טקסטים עבריים מלפני אלפיים ושלושת אלפים שנה ולהבינם בלי קושי רב. אין לתופעה זו מקבילה ברוב שפות העולם. העיסוק בטקסטים מן המקורות פותח פתח למפגש עם העושר הלשוני של המקרא ושל ספרות חז"ל. חשוב להביא את התלמידים לחוש בעושר זה ולנסות להרחיב את אוצר המילים שלהם במילים ובביטויים.

מבנה היחידה

היחידה בנויה בשלושה מעגלים: המעגל הראשון הוא מבחר טקסטים מן המקורות ("הקורפוס"), המעגל השני הוא מפרט לשוני לטקסטים אלו, והמעגל השלישי הוא מערך שאלות להוראה.

הטקסטים

הקורפוס הנוכחי כולל עשרה קטעי חוק מן המקרא ושמונה משניות ממסכת תענית. עיקר החוק המקראי מצוי כידוע בחומשי התורה, ובעיקר בספר שמות, בספר ויקרא ובספר דברים. מתוך הספרים האלה נבחרו עשרה קטעי חוק. מכיוון שמדובר בחוקים,

אפשר לראות בכל אחד מהם טקסט העומד לעצמו. עם זאת החוקים הקצרים שנבחרו מובאים בתוך הרצף הטקסטואלי שממנו הם לקוחים.

בספרות חז"ל מצויים החוקים (או ההלכות) בסוגים שונים של טקסטים: מדרשי הלכה, משנה, תוספתא, תלמוד ועוד, והם נשענים במידה רבה על הטקסט המקראי. לצורך היחידה הזאת נבחרו קטעי חוק מן המשנה, משום שלשונה ומבנה דורשים פחות מיומנות וניסיון מוקדמים – לעומת מדרשי ההלכה למשל. בשל היעדר מסורת קבועה ומשותפת לכלל בתי הספר בלימוד משנה (לעומת לימוד מקרא) – המשניות מובאות בלויית פירוש קצר.

החוקים שנבחרו מן המקרא עניינם מציאת אבדה ועזרה לזולת, יחס אל בעלי חיים, מנוחת השבת ושמיטת הארץ, הדאגה לעני והחובה לנקוט אמצעי בטיחות. המשניות ממסכת תענית עוסקות בהתמודדות הדתית עם עצירת גשמים – תופעת טבע המאיימת על תושבי הארץ הזאת גם בימינו.

בבחירת הקטעים הובאו בחשבון העניין והרלוונטיות לתלמיד, בין שהוא משתייך למגזר הדתי ובין שאינו משתייך למגזר זה. גם כאשר החוקים עצמם או העולם המשתקף מהם רחוקים מן האדם בן ימינו, המצבים שהחוקים מתמודדים עמם או ההנמקות המתלוות לחוקים שרירים וקיימים עד היום הזה.

המפרט הלשוני

במפרט הלשוני לטקסטים מוצע למורה שפע של חומר בתחום אוצר המילים והמשמעים ובתחומי התחביר, מערכת הצורות, ההגה והכתיב. מתוך ההנחה שאין להפריד את העיסוק בתופעות הלשון מן הטקסט, לא נכללו במפרט הלשוני תופעות לשון חשובות אם לא הזדמנו בטקסטים שנבחרו, ומאידך גיסא הובא בו חומר על תופעות שלא נכללו עד כה בחומר הלימוד (כפי שהתגבש בהוראה של תולדות הלשון בעבר), אם תופעות אלו נזדמנו בטקסטים שנבחרו. המפרט הלשוני אינו מכוון ישירות אל התלמידים, והמורה יוכל לבחור מתוכו או להפנות אל סעיפים בו את תלמידיו (וראו להלן הסעיף **המלצות דידיקטיות**, עמ' 13).

שאלות להוראה

בחלק זה (חלק ג) אפשר לראות מעין הצעות לדרכי הוראה של הטקסטים. השאלות מחולקות לשלוש קבוצות:

א. שאלות על קטעי החוק במקרא – בקבוצה זו כווננו השאלות הראשונות (1-5) להיבט התוכני של הטקסטים אגב שילוב של היבטים לשוניים (תחביריים וסמנטיים), ומושם בהן דגש על השוואה בין קטעי החוק מבחינת התוכן והמבנה. נוספו עליהן שאלות מיוחדות להיבטים הסמנטיים ולמערכת הצורות.

ב. שאלות על המשנה – בקבוצה זו השאלות עוקבות אחר סדר המשניות, ומשלבות הבנה והבעה, תחביר והיבטים סמנטיים. בסוף מוצעות שאלות המיוחדות למערכת הצורות ולתחביר.

ג. שאלות משלבות – השאלות בקבוצה זו הן שאלות שילוב בין רובדי הלשון – לשון המקרא ולשון חז"ל ואף העברית בת ימינו. בעיקרן הן שאלות המרה מרובד אחד למשנהו.

בנספח מובאים טקסטים משלושה רבדים לנושא אחד – **השבת אבדה**: מן המקרא, מן המשנה ומן החוק בן ימינו. הפרק מן המשנה קשה מעט יותר מן המשניות במסכת תענית, ואולם קשרי התוכן בין הטקסטים משלושת הרבדים מזמנים אפשרות ללימוד מרתק – הן מבחינת התכנים הן מבחינת הלשון (רמז לכך ראושאלות להוראה, שאלה (32).

לשאלת תולדות הלשון העברית בתקופת המקרא וספרות חז"ל

את המידע על העברית הקדומה אנו שואבים מקורפוסים – קבוצות טקסטים – שהגיעו לידינו. הקורפוסים העיקריים – **המקרא וספרות חז"ל** (מדרשי ההלכה והאגדה, המשנה והתלמוד) – נמסרו מדור לדור, ובידינו אפוא הנוסח או הנוסחים המסורים.

במקרא כלולים טקסטים מסוגים שונים ומתקופות שונות המתפרסות על מאות שנים. ואכן העברית של המקרא אינה מקשה אחת: כך למשל לשון השירה המקראית נבדלת בפרטים לא מעטים מלשון הפרוזה; לשונם של ספרי המקרא המאוחרים – מתקופת הבית השני – שונה במידה ניכרת מלשון המקרא המוקדמת, הקלסית, המיוחדת לתקופת הבית הראשון.

השאלה מה הייתה לשון הדיבור בתקופת המקרא, האם היו דיאלקטים עבריים באזורים שונים ומה ייחד כל דיאלקט, מה היה היחס בין לשון הדיבור ללשון הספרות, מה היו השינויים שחלו בלשון במהלך הדורות ובעקבות תמורות מדיניות וחברתיות (כמו גלות בבל), וכן השאלה באיזו מידה העברית כפי שנמסרה בטקסט המקראי שהגיע

לידינו משקפת את הלשון בתקופת היווצרותם של הטקסטים – כל אלה הן שאלות שחוקרי העברית נדרשו להן ואף הציגו להן תשובות מתשובות שונות, ואולם תשובות אלו – מרתקות ככל שיהיו – אינן אלא בגדר השערות.

הטקסטים הכלולים בספרות חז"ל הם ביסודם טקסטים שנמסרו בעל פה מדור לדור, ורק בשלב מאוחר יחסית הועלו על הכתב. בדומה למקרא גם טקסטים אלו נוצרו במשך מאות שנים ואף במקומות שונים – בארץ ומחוצה לה. ובאמת אפשר להצביע על הבדלים בין לשון התנאים (המשנה) ללשון האמוראים (התלמוד), ובין הספרות הארץ-ישראלית לספרות של בבל. בטקסטים כפי שהם לפנינו נעשו ככל הנראה שינויים ובעיקר התאמת הלשון שבהם ללשון המקרא. לכן המחקר של לשון חכמים בעשרות השנים האחרונות נשען על כתבי היד של ספרות חז"ל, שאף כי אינם תעודות מתקופת חז"ל (אלא מן המאות הראשונות לאלף השני לסה"נ), הם משמרים צורות מקוריות של תקופה זו.

נוסף על שני הקורפוסים המסורים הללו יש לפנינו טקסטים שנשתמרו מן התקופה העתיקה – כתובות שנחרטו על אבנים וחרסים, ומגילות שנכתבו על קלף ועל פפירוס; ובעיקרם משקפים את לשון הכתיבה של תקופתם.

מתקופת הבית הראשון יש בידינו **כתובות** עבריות דוגמת כתובת גזר, כתובת השילוח וחרסי לכיש. לשון הכתובות דומה במידה רבה ללשון המקרא, ומצטרפת לממצא הלשוני המשתקף במקרא.

מתקופת הבית השני יש בידינו תעודות בהיקף רחב יותר, ובראשן **מגילות מדבר יהודה** שנתגלו בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים. מדובר בקורפוס נכבד של טקסטים – הלכה וחוק, תפילות, פרשנות, ספרות החכמה – המתוארכים מסוף המאה השנייה לפנה"ס ועד המאה הראשונה לסה"נ. מגילות אלו שופכות אור על אופייה של העברית של סוף תקופת הבית השני. ספר בן-סירא, שחלקים מנוסחו העברי נתגלו בגניזת קאהיר ואחר כך במצדה, מתוארך למאה השנייה לפני הספירה, והוא משקף את מסורת הכתיבה של זמנו.

קבוצת תעודות חשובה נוספת היא **איגרות בר-כוכבא** שנמצאו במערות במדבר יהודה והן מתוארכות לראשית המאה השנייה לסה"נ. באיגרות אלו יש תופעות מובהקות של לשון דיבור ויש להן קווים משותפים עם לשון חכמים.

גם לעברית שבמשנה יש בידינו עדות קדומה בדמותה של כתובת פסיפס שנתגלתה באזור בית שאן, ומכונה **כתובת רחוב** (המאה השישית לספירה). לשון הכתובת מאשרת תופעות לשון המייחדות את לשון חכמים.

נוסף על הקורפוסים לומדים חוקרי העברית על הפונולוגיה והפונטיקה, על המורפולוגיה ועל הלקסיקולוגיה ועל גיזרון של מילים מהשוואת העברית לשונות שמיות, כמו האכדית והאוגריתית, הארמית והערבית.

כל הקורא טקסטים מן המקרא וטקסטים מספרות חז"ל מרגיש בהבדל הגדול בעברית של שני הקורפוסים הללו. ואולם ההבדל אינו תוצאה של התפתחות רצופה ולינארית מלשון המקרא ללשון חכמים. ולא זו בלבד: בלשון חכמים יש כאן וכאן תופעות לשון המעידות על שלבי התפתחות הקדומים לשלב המשתקף בלשון המקרא. מקובל אפוא לראות בלשון חכמים גלגול של דיאלקט עברי השונה מן העברית המקראית.

חוקרי העברית מנסים להתחקות על דרכי התפתחותה של לשון חכמים עד להעלאתה על הכתב בספרות חז"ל. בין היתר מעסיקות אותם השאלות האלה: האם יש ללשון חכמים יסודות עוד בימי המקרא? האם יש קשר בין לשון חכמים לתופעות המייחדות את לשון המקרא המאוחרת? האם לשון חכמים היא גלגולה של הלשון המדוברת בימי הבית השני? בספרות המחקר יוכל המעיין למצוא השערות מהשערות שונות בעניינים אלו. יסוד חשוב בתולדות העברית הקדומה למן תקופת הבית השני ובתקופת חז"ל הוא השפעת הארמית, שהייתה גם לשון דיבור וגם לשון כתיבה של יהודים, לצד העברית. במקרא כלולים ספרים הכתובים ארמית (ספר דניאל וחלק מספר עזרא), וספרות חז"ל היא כידוע ספרות דו-לשונית המשלבת עברית וארמית. לא פלא אפוא שהארמית הטביעה את חותמה על העברית באוצר המילים, במורפולוגיה ובתחביר.

כפי שראינו, מה שיש בידינו מן העברית העתיקה הוא טקסטים עבריים בעיקר משני קורפוסים – המקרא וספרות חז"ל. העברית בת זמננו – שגם היא כידוע אינה פרי של התפתחות רצופה ולינארית מן העברית הקדומה אלא לשון שעברה תהליך של תחייה – שואבת את כלי הביטוי שלה ואת אוצר המילים שלה מכל הספרות העברית הקודמת, ובעיקר משני הקורפוסים המרכזיים הללו: המקרא וספרות חז"ל. הקריאה בטקסטים מן הקורפוסים האלה וטיפול הרגישות להבדלים הלשוניים והסגנוניים ביניהם ראוי להם אפוא שיעמדו במרכז הלימוד של תולדות הלשון העברית.

על החוק

החוק נועד לקבוע את נורמות ההתנהגות בחברה מסוימת ולהסדיר את היחסים בין בני האדם בחברה. מהות החוקים ומקור סמכותם נובעים מן האמונות של החברה ומצורת השלטון בה. כך למשל, במקרא ובספרות חז"ל יש חוקים רבים העוסקים בהיבטים הדתיים של חיי האדם, כגון הלכות שבת ומועדים, ברכות ותפילות, מאכלות אסורים וכשרות, קרבנות, דיני טומאה וטהרה, ולצדם יש חוקים המסדירים את היחסים בין בני האדם במעגלים השונים – המשפחה, העבודה, הרכוש, הנהגת הציבור ועוד.

במקרא האל הוא מקור הסמכות הישיר של החוק. החוקים בספרות חז"ל שואבים את סמכותם מן התורה, ואולם להנהגה נתונה הסמכות לפרש את חוקי התורה ולעצב מערכת חוקים מסועפת ומפורטת. בחברה הדמוקרטית בת ימינו המחוקק – הפרלמנט – שואב את סמכותו מהעם, והחוקים מעוגנים בערכי היסוד של החברה.

החוקים מן התקופות השונות נבדלים גם בדרך ארגון ועריכתם. החוק המקראי כפי שהגיע לידינו אינו ערוך עריכה שיטתית לפי נושאים ואינו מקיף את כל תחומי החיים ולרוב אינו עוסק בפרטים. החוקים משובצים במקומות שונים בתורה, וחוקים בנושאים שונים מובאים זה לצד זה; החוק במשנה ובספרות חז"ל בכלל מקיף יותר וכולל פרטים רבים, ובמקרים רבים מאורגן לפי נושאים. בחוק בימינו יש הבחנה שיטתית בין תחומי חיים, כל חוק מלווה בהוראות מדויקות לענישה, החוק מחולק לסעיפים וכולל הגדרות מדויקות של המונחים הכלולים בו.

בחוקים של כל תקופה משתקפת הראליה בת הזמן – אורחות החיים, החפצים והלבוש, הבית ורשות הרבים, עיסוקי הפרנסה והפנאי, יחסי המשפחה, המבנה החברתי ודרכי ההנהגה וכו' וכו'. אפשר למשל לבדוק בנספח של היחידה – שעניינו חוקים הקשורים בהשבת אבדה – מה הן האבדות שמדובר בהן בתקופת המקרא, בתקופת חז"ל ובימינו ולהיווכח בהבדלים.

מאפיינים של לשון החוק

החוק כאמור עניינו התוויית דרכי התנהגות של בני אדם בכל נסיבות חייהם. יש חוקים הקובעים איך על האדם לפעול ולהתנהג בנסיבות מסוימות ובמצבים מוגדרים ומדויקים, והם כוללים אפוא תיאור של הנסיבות וסעיפים מפורטים המציגים את

האפשרויות השונות ואת דרכי ההתנהגות הראויים. מקצת החוקים הם צווים מוחלטים ובלתי מותנים של 'עשה' ו'לא תעשה'.

בחוקי המזרח הקדום – ובכללם החוקים שבמקרא – אכן מבחינים בין שני סוגים: חוקים המנוסחים כמקרה ופסק דין (החוק **הקזואיסטי**¹) וחוקים המנוסחים כציווי מוחלט (החוק **האפודיקטי**²). בסוג הראשון מוצג מקרה טיפוסי הלקוח ממצאות החיים, והחוק נותן לו מעין תשובה משפטית. תיאור המקרה בלשון החוק המקראי בא בדרך כלל בפסקויות הפותחות במילה **כי**. כאשר נוספים לאחר התיאור משתנים – הם מובאים בפסקויות הפותחות במילה **אם**. החוקים מן הסוג הזה כוללים בדרך כלל פסק דין או עונש. החוקים מן הסוג השני מנוסחים כאמור כצו מוחלט, דוגמת "לא תרצח!", ואין נזכרים בהם כלל פסק דין ועונש.³ עם זאת יש חוקים שאינם נענים להבחנה הזאת, למשל חוקים הפותחים כצו מוחלט אך נוספת להם הנמקה או פסק דין: "כבד את אביך ואת אמך **למען** יארכון ימיך על האדמה..."

על רקע שני סוגים אלו של חוק נסרטט להלן כמה קווי אופי של לשון החוק. בדוגמאות המתלוות להם – קטעי חוק משלושה רובדי לשון: לשון המקרא, לשון חכמים ולשון ימינו.⁴

- חוקים שהם צווים מוחלטים מנוסחים פעמים רבות על **דרך השלילה** ('לא תעשה') ובמרכזם עומדים אפוא מילת שלילה ופועל. דוגמאות: "**לא תרצח**" (שמות כ, יג); "**לא יענה** אדם בעל חיים, **לא יתאכזר** אליו **ולא יתעלל** בו בדרך כלשהי" (צב"ח 2א). במקרא במצוות 'עשה' גם מקור מוחלט: "**שמור** את יום השבת לקדשו" (דברים ה, יב).
- בחוק הכולל את הנסיבות או המקרה – יבוא תיאור המקרה **בפסקויות זמן** או **תנאי**, מקושרת או לא מקושרת (א-סינדטית), או **בפסקויות נושא**, ולעתים אף **בפסקויות לוואי**.

¹ המונח **קזואיסטי** נגזר מן casus בלטינית (case באנגלית), ופירושו 'מקרה משפטי'.

² **אפודיקטי** – מהימן, שאין עליו עוררים.

³ הדברים נלמדים במסגרת שיעורי המקרא בבית הספר העל-יסודי. ראה **חוקים** – **שיעורים במקרא, מדריך למורה**, ת"ל, מעלות תש"ס, עמ' 13. ואולם נראה שבמסגרת הלימוד כאן אין צורך לנקוט את המינוח המקצועי.

⁴ הדוגמאות **מלשון המקרא** לקוחות מחוקים שאינם כלולים בקורפוס של יחידה זו; לצד כל דוגמה מצוין מראה מקום. הדוגמאות **מלשון חכמים** לקוחות מתוך פרק ב במשנת בבא מציעא (להלן ב"מ) המובא בנספח (עמ' 58). הדוגמאות **מלשון ימינו** לקוחות מתוך שני קבצים המובאים בנספח (עמ' 62 ואילך) – "חוק השבת אבדה תש"ג – 1973" (להלן חה"א) ו"תקנות השבת אבדה, תש"ג – 1973" (להלן תה"א), וכן מתוך "חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד – 1994" (להלן צב"ח).

דוגמאות

פסוקית זמן / תנאי מקושרת: "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד..." (ויקרא כה, לט); "אם היו [המענות שמצא] צרורין – נוטל ומכריז" (ב"מ ב, ד). פסוקית לא מקושרת (בלשון חז"ל ובלשון החוק בן ימינו): "מצא בחנות – הרי אלו שלו..." (ב"מ ב, ד); "הודיע המוצא למשטרה על מציאת אבדה, ירשום השוטר פרטים אלה..." (תה"א 2).

פסוקית נושא: "ומכה אביו ואמו מות יומת" (שמות כא, יז); "הלוקח פירות מחברו או ששלח לו חברו פירות ומצא בהן מעות – הרי אלו שלו" (ב"מ ב, ד); "המוצא אבדה ונוטלה חייב להשיבה לבעלה או להודיע עליה בהקדם למשטרה..." (חה"א 2א). **פסוקית לוואי**: "ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו..." (ויקרא כה, כט); "אבדה שניתן להניח שהיא בעלת ערך רגשי מיוחד לבעלה, ינהגו בה כפי שיוורה המפקח הכללי" (חה"א 24).

• **הנמקת החוק** – לעתים נוסף לחוק רכיב של הנמקה: הסיבה לחוק או תכליתו של החוק. ההנמקה יכולה להופיע בפסוקית סיבה, בפסוקית תכלית ואף בפסוקית לוואי או במשפט מאוחד.

דוגמאות:

במקרא: "ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים" (שמות כג, ח); "וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כג, ט); "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שמות כ, יב).

במשנה: "ועד מתי חייב להכריז [על האבדה]? - - - רבי יהודה אומר: שלשה רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד" (ב"מ ב, ו); "אבדת אביו ואבדת רבו – של רבו קודמת, שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא" (ב"מ ב, יא).

• **זמני הפועל** – אפשר לנסח את החוק בלשון עתיד או בלשון הווה; מכל מקום מדובר בשימוש מודלי של הפועל: הפועל מציין מה צריך לעשות או מה אסור שיעשה, ולא את העובדה שהדבר נעשה או ייעשה.

דוגמאות

לשון עתיד: "לא תרצח" (שמות כ, יג); "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד..." (ויקרא כה, לט); "לא יענה אדם בעל חיים..." (צב"ח 2א); "הודיע המוצא למשטרה על מציאת אבדה, ירשום השוטר פרטים אלה..." (תה"א 2).

לשון הווה (אופיינית ללשון חז"ל): "אם היו צרורין – נוטל ומכריז" (ב"מ ב, ד).
ויש גם שימוש בשם תואר המביע בתוכנו ציווי: "המוצא אבדה ונוטלה חייב להשיבה לבעלה או להודיע עליה בהקדם למשטרה" (חה"א 2א).

• **הגוף** – אפשר לנסח את החוק בגוף שני או בגוף שלישי (יחיד או רבים), ומכל מקום יש לראות בגוף המשמש – גוף סתמי, החל על כל אדם. יש גם שימוש במבנה סביל.
דוגמאות:

גוף שני (אופייני ללשון החוק במקרא): "לא תרצח" (שמות כ, יג); "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד..." (ויקרא כה, לט).

גוף שלישי יחיד – לעתים בציון מפורש של הנושא (איש, אדם): "וכי יכה איש את עין עבדו... ושחתה, לחפשי ישלחנו תחת עינו" (שמות כא, כו); "לא יענה אדם בעל חיים..." (צב"ח 2א); לעתים ללא ציון מפורש של הנושא: "מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות – הרי זה לא יגע בהן." (ב"מ ב, ג);

גוף שלישי רבים: "נתגלה קרוב משפחה או יורש, ינהגו כלפיו כאילו הוא בעל האבדה לפי תקנות אלה" (תה"א 15ב).

מבנה סביל: "המתת בעל חיים תבוצע תוך מניעת סבל מיותר..." (צב"ח, 13ב).

עמידה על המאפיינים של לשון החוק בכלל ועל הדרכים האופייניות לכל רובד בפרט היא נדבך חשוב בחידוד הרגישות הלשונית הן למאפייני הסוגה הן להבדלים בין רובדי הלשון.

המלצות דידקטיות

1. בחירת קטעים ללימוד בכיתה

מכיוון שאין הכוונה שהתלמידים ילמדו ברמה מעמיקה את כל החומר המובא ביחידה, מומלץ לבחור קטעי טקסט יחידים – קטע אחד מן המקרא וקטע אחד מן המשנה – ולהעמיק בהם בשלושה היבטים: ההיבט התוכני, ההיבט של אוצר המילים והמשמעים וההיבט של תופעות הלשון.

נדגים את דרך העבודה בקטע אחד מן המקרא – קטע 3: "וַיֵּשֶׁשׁ שְׁנַיִם תְּזַרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ: וְהִשְׁבִּיעַת תְּשִׁמְטָנָה וּנְטִשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְךָ וַיִּתְרָם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ" (שמות כג, י-יא). נביא לפני התלמידים את החומר שבמפרט הלשוני: באוצר המילים והמשמעים נעמוד על המילים "ארצך" (סעיף 3, עמי 20) ו"אביני עמך" (סעיף 4, שם). בתופעות הלשון נעמוד על זמני הפועל (סעיף 19, עמי 24); שם ביחיד כשם סוגי או המייצג קבוצה (סעיף 21, עמי 24; סעיף 22, עמי 25); הכתיב החסר (סעיף 27, עמי 26). אפשר להפנות לפסוקים אחרים שאותן התופעות מזדמנות בהם. לבסוף נעסוק בתוכן של הפסוק, וניעזר לשם כך בשאלה 5 (חלק ג, עמי 48) נביא לפני התלמידים גם שאלות אחרות העוסקות בקטע 3 (שאלות 9, 13, 14, עמי 49-50).

2. עבודות של תלמידים

בעקבות הלימוד המשותף של קטע אחד או שניים אפשר להציע לתלמידים – כולם או חלקם – להכין עבודות בהיקף מצומצם על פסוק או על משנה. העבודות יכללו עיסוק באוצר המילים והמשמעים – למשל עיון במילה המזדמנת בקטע ובדיקת גלגוליה עד ימינו; עיסוק בתופעות לשון אופייניות לרובד הלשון, והרחבת הדיון לדוגמאות נוספות מאותו רובד או להשוואה לטקסט מרובד לשון אחר (לשון מקרא / לשון חכמים או העברית בת ימינו). לצורך העבודה אפשר להפנות את התלמידים לחומר שבמפרט הלשוני של היחידה וכן לשאלות הרלוונטיות מחלק ג.

3. המפרטים הלשוניים

אין הכוונה שהחומר במפרט הלשוני יילמד לימוד שיטתי ומקיף, ובוודאי אין טעם ללימוד החומר הזה כרשימת מכולת. מומלץ לבחור נושאים מרכזיים מתוך המפרט – שיש בהם כדי להעמיד על מאפייני הסוגה והרובד – וללמדם בכיתה. למשל בתחום אוצר המילים והמשמעים בחלק ב (ספרות חז"ל): מילים נרדפות מלשון המקרא ומלשון חכמים (סעיפים 1-7, עמי 32 ואילך); שינויי משמע בין לשון המקרא ללשון חכמים (סעיפים 8-11, עמי 34 ואילך); בתחום תופעות הלשון בחלק א (המקרא): פסוקית הפותחת ב'כ' (סעיף 11, עמי 22), זמני הפועל (סעיף 19, עמי 24); בחלק ב: צורות ומילות אופייניות ללשון חכמים (סעיף 29, עמי 40 ואילך). כמו כן, כפי שהוצע לעיל, יש להשתמש בסעיפים הרלוונטיים של המפרט הלשוני כאשר מעינים עיון לעומק בקטע מסוים.

4. השאלות להוראה

כאמור בסעיף "מבנה היחידה" לעיל, אפשר לראות בשאלות המובאות בחלק ג הצעות לדרכי הוראה של הקטעים. כמוצע לעיל בשעה שעוסקים בקטעים מסוימים אפשר להשתמש בשאלות הנוגעות לקטעים אלו. כמו כן אפשר להשתמש בשאלות מתאימות כנקודת מוצא ללימוד מעמיק של קטעים נבחרים. לסיכום הלימוד מומלץ להתמודד עם השאלות המשלבות, ובעיקר עם שאלה 32 (עמ' 57), שעניינה דרכי ניסוח החוק בשלושת רובדי הלשון – המקרא, ספרות חז"ל ולשון ימינו: עמידה על ההבדלים בין דרכי הניסוח, בחינת מקור ההשפעה על דרך הניסוח של לשון החוק בימינו, המרות בין רובד לרובד.

ביבליוגרפיה

הערך "עברית, לשון", **האנציקלופדיה העברית**, כרך כו (תשל"ד), עמ' 638 ואילך, בעיקר "לשון המקרא" מאת י' בלאו, "מגילות מדבר יהודה" ו"לשון חז"ל" מאת י' קוטשר חיים רבין, הערך "עברית", **האנציקלופדיה המקראית**, כרך ו (תשל"ב), עמ' 51-73 (=) הנ"ל, **עברית מקראית**, חקרי לשון בהוצאת האקדמיה ללשון העברית ומוסד ביאליק, תשנ"ט, עמ' 137-157)

חיים רבין, **עיקרי תולדות הלשון העברית**, המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים (מהדורה חמישית תשמ"א)

יחזקאל קוטשר, **מלים ותולדותיהן**, קרית-ספר, ירושלים 1974

E. Y. Kutcher, *A History of the Hebrew Language*, Jerusalem 1982

אבא בנדויד, **לשון מקרא ולשון חכמים**, דביר תל-אביב, תשכ"ז (הדפסה שנייה תשל"א)

בלפור חקק, שפרה קולת, חיה רגב, **חוק זה לא צחוק – האם שלטון החוק בסכנה?** בסדרה "חינוך על הפרק", ת"ל, תשמ"ט

פירושים לתורה

- מקראות גדולות לתורה

- **זעת מקרא** לשמות לויקרא ולדברים, הוצאת מוסד הרב קוק

- **עולם התנ"ך** לשמות לויקרא ולדברים, הוצאת דודזון-עתי
- נחמה ליבוביץ, **עיונים חדשים בספר שמות**, עמ' 312-319
- נחמה ליבוביץ, **עיונים חדשים בספר ויקרא**, עמ' 400-410
- נחמה ליבוביץ, **עיונים בספר דברים**, עמ' 201-213

מהדורות של המשנה

- **ששה סדרי משנה**, מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון
- **משניות מבוארות** מאת פינחס קהתי
- **המשנה על פי כתב יד קופמן** (מהדורת פקסימיליה), נדפס ברשות הספרייה בבודפשט, ירושלים תשכ"ח (להלן **כ"י קאופמן**)

חלק א: החוק במקרא

קטעי החוק מן התורה

מובאים כאן עשרה קטעי חוק מן התורה – מקצתם של פסוק אחד ואחרים של שני פסוקים עד שבעה פסוקים. הקטעים שנבחרו, ובעיקר הקצרים שבהם, מובאים (באותיות גדולות) בתוך הרצף שבו הם משובצים.

שמות פרק כג (קטעים 1-4)

א	לא תשא שמע שווא אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס:
ב	לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטות אחרי רבים להטות:
ג	ודל לא תהדר בריבו:
קטע 1 ד	כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו:
קטע 2 ה	כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו:
ו	לא תטה משפט אבינך בריבו:
ז	מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע:
ח	ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים:
ט	וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים:
קטע 3 י	ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה:
יא	והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך:
קטע 4 יב	ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבית למען ינוח שורך וחמריך וינפש בן אמתך והגר:

א	קטע 5	וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר:
ב		דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תֵבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּהּ:
ג		שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ:
ד		וּבִשְׁנָה הַשְּׁבִיעִית שִׁבְתָּ שִׁבְתוֹן? הֲיִהְיֶה לָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּהּ שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכִרְמֶךְ לֹא תִזְמַר:
ה		אֶת סְפִיחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת עֲנָבֵי נִזְיֶרְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שִׁבְתוֹן? הֲיִהְיֶה לָאָרֶץ:
ו		וְהִיְתָה שִׁבְתָּ הָאָרֶץ לָכֶם לֹאכְלָהּ לָן וּלְעַבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכִּירְךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ:
ז		וּלְבַהֲמֹתֶיךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לֹאכֹל.

קטע 6	א	לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך:
ב	ב	ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו:
ג	ג	וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם:
קטע 7	ד	לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו:
ה	ה	לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלהיך כל עשה אלה:
קטע 8	ו	כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים:
ז	ז	שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים:
קטע 9	ח	כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו:
ט	ט	לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם:
קטע 10	י	לא תחרש בשור ובחמור יחדו:

מפרט לשוני: לשון החוק במקרא אוצר המילים והמשמעים ותופעות לשון

אוצר המילים והמשמעים

תיקן, סידר.⁵ נראה שהכוונה בפסוקנו לסידור המטען על גב החמור. את מילת היחס ל (לו) אפשר להבין גם כיאתי (השוו "וְאֶהְבֶּתְ לְרַעַךְ כְּמוֹדִי").

3. תזרע את ארצך (קטע 3)

המילה ארץ יוצאת לכמה משמעויות (מילה פוליסמית): העולם שבני האדם חיים בו, כגון "בְּרוּכִים אַתֶּם לְה' עֲשֵׂה שְׂמִים וְאַרְץ. הַשְּׂמִים שְׂמִים לְה' וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי-אָדָם" (תהלים קטו, טו-טז); פני האדמה, כגון "כִּי יִקְרָא קוֹן צְפוּר לְפָנֶיךָ בְּדָרְךָ בְּכָל עַץ אוּ עַל הָאָרֶץ"; מקום בעל גבולות, כגון "כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְכֶם", "כִּי גָרִים הֵייתֶם בְּאָרֶץ מִצְרַיִם"; חלקת אדמה המיועדת לעיבוד חקלאי, שדה – כאן.

4. ואכלו אביני עמך (קטע 3)

אביון – מן השורש אב"י. אבה = רצה מאוד. אולי ב'אביון' השורש במשמעות 'ביקש'.

בלשון המקרא משמשות עוד כמה מילים במשמעות זו, בעיקר עני ודל. אפשר למצוא אותן בתקבולות: "פְּרוֹת הַבָּשָׂן... הַעֲשִׂקוֹת דָּלִים, הַרְצָצוֹת אַבְיוֹנִים" (עמוס

⁵ למעשה מדובר בשני שורשים שהזדהו: עז₁ב =נטש; עז₂ב = סידר. השורש עז₂ב מצוי באוגריתית: 'עדב'.

1. כי תפגע שור איבך או חמרו (קטע 1)

פגע כאן במשמעות 'פגש'. לפעלים משורש פג"ע שלוש משמעויות בלשון המקרא: פגש; תקף; ביקש, הפציר. כיום משמשת בעיקר המשמעות תקף. המשמעות השלישית מוכרת למעשה בתואר הפועל 'במפגיע' (מתוך הפצרה).

דוגמאות נוספות למשמעות הראשונה:

– שמואל מושח את שאול למלך ואומר לו: "וַיְהִי כִּבְאֵד שֵׁם הָעִיר וַפְּגַעַתְ חֶבְל נְבִאִים..." (שמואל א, ה).

– על יעקב בשעה שנפרד מלבן נאמר: "וַיַּעֲקֹב הֵלֵךְ לְדַרְכּוֹ וַיַּפְּגְעוּ בוּ מְלֶאכִי אֱלֹהִים" (בראשית לב, ב)

– על שוטרי בני ישראל במצרים נאמר: "וַיַּפְּגְעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן נֹצְבִים לְקִרְיָתָם..." (שמות ה, כ)

דוגמה למשמעות השלישית אנו מוצאים בדברי רות לנעמי: "אַל תַּפְּגְעֵי בִי לְעִזְבֵךְ לְשׁוֹב מֵאֲחֵרֶיךָ כִּי אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִי אֵלַי..." (רות א, טז).

2. וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (קטע 2)

לפועל עזב שתי משמעויות, האחת מוכרת לנו: השאיר, נטש, הפקיר; השנייה: ערך,

ד, א); "כִּפְּהָ פֶּרֶשֶׁה לְעֵנִי וְיָדִיהָ שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן" (משלי לא, כ).

המילה הרגילה בלשון חכמים היא עני⁶, וכך גם בעברית החדשה. ואולם בפורים מצווה לתת **מתנות לאביונים** (ולא 'לעניים') על פי מגילת אסתר (ט, כב): "...לְעִשׂוֹת אוֹתָם יָמִי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה וּמְשֻׁלוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוֹת לְאַבְיוֹנִים".

5. וְיִנְפֹשׁ בּוֹ אֶמְתָּךְ (קטע 4)

נראה שהמשמע הבסיסי של **נִפְּשׁ** הוא 'גרור' (וכך יש להבין את הפסוק "כִּי בָאוּ מֵיָם עַד-נִפְּשׁ", תהלים סט, ב). במשמעה הרחב יותר 'נפש' היא נשמה, היסוד הנושם של בעל החיים, של האדם, ומכאן גם אדם: "וַיְהִי כֹל נִפְשׁ יִצְאִי יָרֵךְ יַעֲקֹב שְׁבַעִים נִפְשׁ" (שמות א, ה).

משמעו הבסיסי של הפועל **נִפְּשׁ** הוא נָשַׁם, ומכאן גם נָח – כמשמע הפועל בפסוקנו. בעברית החדשה **נִפְּשׁ** = יצא לנפש – לטיול, לחופשה מחוץ לבית.

6. וְשַׁבְתָּהּ הָאָרֶץ שַׁבְּתָה לָּהּ... שַׁבְּתָה שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לָּאָרֶץ... וְהִיְתָה שַׁבְּתָה הָאָרֶץ לָכֶם לְאַכְלָהּ (קטע 5)

המילה **שבת** יוצאת לכמה משמעויות:

⁶ הנה קטע שנוכל ללמוד ממנו איך תפסו חז"ל את היחס בין המילים בשדה סמנטי זה: "ז' שמות נקרא עני. עני. אביון. מסכן. מד. דל. דד. רש. עני כמשמעו. אביון שהוא מתאוה לכל רואה דבר ואינו אוכל דבר ואינו שותה. מסכן שהוא מסוכן בנפשו. מד שהוא מד עד האסקופה. דד שהוא מדוכדך. דל שהוא דל מנכסיו. רש שהוא מתרושש" (אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מג).

(1) היום השביעי בשבוע, יום המנוחה, ואף בצירוף **יום השבת**. יום המנוחה נקבע מבריאת העולם: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ..." (בראשית ב, ג).

(2) שבוע. "וּסְפַרְתָּם לָכֶם... מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבְּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה" (ויקרא כג, טו). כך ב"שיר של יום" הנאמר לאחר תפילת שחרית בכל בוקר: "היום יום ראשון **בשבת**, שבו היו הלויים אומרים בבית המקדש", "היום יום שני **בשבת**..." וכו'.

(3) השנה השביעית, שנת השמיטה. ומכאן גם התבואה של השנה השביעית: "וְהִיְתָה שַׁבְּתָה הָאָרֶץ לָכֶם לְאַכְלָהּ".

שבת שבתון – בצירוף זה יש הדגשה, והוא מתפרש כמנוחה מוחלטת. צירוף זה משמש בתורה הן לציון יום השבת: "שִׁשְׁתַּת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבְּתָה שַׁבְּתוֹן..." (ויקרא כג, ג); הן לציון יום הכיפורים: "... בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּעֶשׂוֹר לַחֲדָשׁ תָּעֲנוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם... שַׁבְּתָה שַׁבְּתוֹן היא לָכֶם..." (ויקרא טז, כט-לא); הן לציון שנת השמיטה: "שַׁבְּתָה שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לָּאָרֶץ".

בעברית החדשה: **שנת שבתון** – שנת חופשה לשם השתלמות, בדרך כלל בשנה השביעית; **יום שבתון** – יום שנקבע בחוק כיום שאין עובדים בו, יום חג או יום שמתקיימות בו הבחירות הכלליות וכד'.

7. נִדְּחִים (קטע 6)

נִדְּחַ משמעה כאן 'אובד', 'תועה'; בעברית של ימינו משמעה בעיקר 'רחוק'.

8. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו (קטע 6)

ידע במקרא משמעו גם 'הכיר': "ולא ידעתו" = 'ואינך מכיר אותו'.

9. לא תקח האם על הבנים (קטע 8)

הרצף שם + על + שם מציינן כאן הוספה (על = עם): **האם עם הבנים**. כך גם: "וַיִּדַּע אוֹתָם שׁוֹק עַל-יָרֵךְ מִפֶּה גְדוֹלָה" (שופטים טו, ח).

10. ולא תשים דמים בביתך (קטע 9)

דמים – צורת הרבים של 'דם'. המילה **דם**, כמילים אחרות המציינות חומר (סוכר, פלומה, אוויר, נפט), אינה צריכה ריבוי (והשוו **מים** – צורת רבים שאין לה יחיד). ואולם בכל זאת אנו מוצאים במקרא את צורת הרבים **דמים**, כמו כאן וכמו בדברי ה' לקין "מָה עֲשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי

אחיך צעקים אלי מן האדמה" (בראשית ד, י) ועוד. נראה שצורת הרבים משמשת להדגשה ולעיתים במשמעות מושאלת, כגון בהקשר של פסוקנו: 'לשים דמים בבית' = לגרום למוות. בעברית החדשה צורת הרבים משמשת בניבים: 'שפיכות דמים', 'איש דמים', 'ברית דמים'. מעניין שבימינו נוצרה מחדש צורת הרבים בקשר לבדיקות דם – יש המכנים את דגימות הדם בשם 'דמים'.

בלשון חכמים **דמים** הם 'כסף', ובעברית החדשה משמע זה משמש בעיקר בצירופים: דמי חנוכה, דמי כיס, דמי מפתח, דמי קדימה, דמי שירות ועוד. ואומרים גם: 'הדבר עלה לי בדמים' מרובים תרתי משמע, כלומר 'דמים' גם במשמעות 'כסף' וגם במשמעות 'דם' (מאמץ גופני רב, סיכון וכד').

תופעות לשון: תחביר, מערכת הצורות, הגה וכתוב

הסימנים (ו), (-) ליד מספרי הסעיפים מציינים אם התופעה מתקיימת בעברית של ימינו (ו) אם לאו (-).

תחביר: המשפט והצירוף

11. (-) פסוקית הפותחת ב'כי'

חוקים רבים במקרא פותחים בפסוקית במבנה: **כי** + פועל בעתיד. זוהי פסוקית תנאי (אם...) או זמן (כאשר...). בפסוקית (הרישה) מתואר מקרה ובמשפט העיקרי (הסיפה) ניתן 'פסק הדין'.

דוגמאות: **כי תפגע** (קטע 1); **כי תבאו** (קטע 5); **כי תראה** (קטע 6); **כי יקרא** (קטע 8); **כי תבנה** (קטע 9).

בפסוקים כאן הפועל בפסוקית בגוף שני; בפסוקים אחרים בא פועל בגוף שלישי: "וכי ימכר איש את בתו לאמה" (שמות כא, ז), "וכי יריבו אנשים" (שם, יח), "וכי יגח שור את איש או את אשה" (שם, כח). הערה: **כי** שאינה בראש המשפט יכולה להיות פתיחה לפסוקית סיבה. לדוגמה: "וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֹר פְּקָחִים וַיִּסְלַף דְּבָרֵי צְדִיקִים" (שמות כג, ח).

12. (-) 'לא' לציון צו מוחלט

מצוות ילא תעשה' מובעות בתורה לעתים קרובות על ידי מילת השלילה 'לא' (במקום 'אל') + פועל בעתיד. כך בעשרת הדיברות ובעוד חוקים.

דוגמאות: לא תראה (קטע 2); לא תזרע, לא תזמר, לא תקצור, לא תבצר (קטע 5); לא תראה (קטע 7); לא תקח (קטע 8); לא תחרש (קטע 10).

13. (-) מקור מוחלט + פועל נטוי מאותו שורש

השימוש במקור המוחלט שאין בו ציון גוף, זמן או אספקט, והוא מאותו שורש של הפועל הנטוי בא להדגיש את תוכן הפועל. מבנה תחבירי זה משמש כאן כדי להדגיש את חשיבות הציווי ואת האיסור להתחמק ממילוי.

דוגמאות: השב תשיבנו (קטע 1); עזב תעזב (קטע 2); השב תשיבם (קטע 6); הקם תקים (קטע 7); שלח תשלח (קטע 8).

תופעה דומה היא משלים פועל (מושא או מושא פנימי) מאותו השורש של הנשוא – תעשה מעשיך (קטע 4); ושבתה הארץ שבת לה' (קטע 5).

14. (-) התאם בין הנשוא לנושא

יש שנשוא פועלי הקודם לנושא כולל – בא ביחיד בהיותו מתאים במין ובמספר לנושא הראשון.

דוגמאות: ינוח שורך וחמרך; וינפש בן אמתך והגר (קטע 4).
דוגמאות נוספות:

- "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר" (שמות טו, א)

- "ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הפשית אשר לקח" (במדבר יב, א).

הכלל שלפיו פועל הקודם לנושא בא ביחיד הוא הכלל הרגיל בערבית, ונראה שהיה רגיל גם בעברית, אלא שבמקרים רבים גבר עליו חוק ההתאם.

והשוו את צמד הפסוקים הזה: "וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר" (שמות כט, י) לעומת "וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל" (שם, טו).

15. (-) למען

מילת הקישור לתכלית למען פותחת פסוקית (פועל בעתיד; ולא רק למען + שם).

דוגמאות: למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר (קטע 4); למען ייטב לך והארכת ימים (קטע 8).

16. (v) חזרה על מילת היחס בחלק כולל

לרוב יש חזרה על מילת היחס בחלק כולל, אבל יש חריגים לכלל זה.

דוגמאות: "לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך..." (קטע 5); "לא תראה את שור אחיך או את שיו" (קטע 6); "בשור ובחמר" (קטע 10). אבל: "לא תראה את חמור אחיך או שורו" (קטע 7). וראו להלן עמ' 39, משנה, סעיף 21.

17. (-) היעדר מילת היחס 'את'

לעתים לא באה מילת היחס 'את' לפני מושא ישיר מיועד.

– "וְאֶכְלוּ אֶבְיָנִי עִמָּךְ וְיִתְרָם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה".

ב. (נ) עתיד במשמעות מודלית
בלשון החוק יש לצורות הפועל בעתיד – הרגילות והמהופכות – משמעות מודלית: הן מביעות ציווי או מתן רשות. לדוגמה בקטע 3:

– וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע [= אתה רשאי לזרוע]
אֶת אֲרָצְךָ וְאִסַּפְתָּ [= אתה רשאי לאסוף]
אֶת תְּבוּאֶתָהּ;

– "הַשְּׂבִיעַת תִּשְׁמְטֶנָּה [= עליך לשמוט את ארצך] וְנִטְשֶׁתָּהּ [= עליך לנטוש אותה].⁷
(בעברית בת ימינו, בעיקר בלשון הדיבור, רווח השימוש בצורות עתיד להבעת ציווי ובקשה, למשל: 'תביא לי את הסוכר', 'תעשי מה שאני אומרת לך').

20. (-) הסתמי

נושא סתמי מובע בצורת הבינוני של הפועל שהוא נושא המשפט.
"כִּי יִפֹּל הַנֶּפֶל מִמְּנוֹ" (קטע 9; "הנופל" הוא מי שעלול ליפול).

21. (-) שם ביחיד כשם סוגי (גנרי)

"...וְלַעֲבָדְךָ וְלַאֲמָתְךָ וְלַשְׂכִּירְךָ וְלַתּוֹשָׁבְךָ...
וְלַבְּהֵמָתְךָ וְלַחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֲרָצְךָ" (קטע 5).
עבדך = כלל עבדיך וכד'; בהמתך = כלל הבהמות שברשותך; החיה = כלל בעלי החיים.

⁷ ראוי לשים לב להבדל במשמעות המודלית שבין שני זוגות הפעלים בקטע 3 וכיוצא בו. תכלית החוק הזה מובעת בזוג הפעלים "תשמטנה ונטשתה", ואילו זוג הפעלים הראשון מציין את המצב הרגיל של עבודת האדמה ומובא בעיקר לשם הניגוד.

דוגמאות: תִּפְגַּע שׁוֹר אִיבְךָ (קטע 1);
תִּרְאֶה חֲמֹר שֵׁנְאֲךָ (קטע 2); תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיךָ (קטע 4); תִּזְרַע שְׂדֶךָ, תִּזְמַר פְּרִמָּךְ, שְׂדֶךָ לֹא תִזְרַע, וְכִרְמָךְ לֹא תִזְמַר (קטע 5).

והשוו: "את ספיח קצירך לא תקצור",
"וְאֵת עֲנָבֵי נִזְיָרְךָ לֹא תִבְצַר" (קטע 5).

18. (-) שם המספר לפני שם לא מיועד

לעתים בא שם המספר בצורת נסמך גם לפני שם לא מיועד.

דוגמה: שְׁשֵׁת יָמִים (קטע 4).
התופעה רווחת בצירופים שגורים: שם מספר + ימים, שם מספר + אלפים (ששת אלפים, שבעת אלפים וכד'); צירופים אלו ירשנו בעברית בת ימינו). ויש גם כמה מקרים של התופעה ההפוכה: שם המספר בנפרד לפני שם עצם מיועד: "וְשִׁבְעָה הַכְּהֻנִּים" (יהושע ו, ח), "אֶת שְׁלוֹשָׁה בָּנֵי הָעֶנְק" (יהושע טו, יד), "וְשִׁלְשָׁה הַגְּדָלִים הַלְכוּ" (שמואל א יז, יד).

19. זמני הפועל

א. (-) צורות "מהופכות" (תופעה כללית בלשון המקרא)
ו' החיבור (ו' ההיפוך) + פועל בצורת עתיד = עבר: וְיִדְבַר (קטע 5).
ו' החיבור + פועל בצורת עבר = עתיד: וְחָדַלְתָּ (קטע 2); וְאָמַרְתָּ, וְשָׁבַתָּה, וְאִסַּפְתָּ (קטע 5).

לדוגמה זוגות הפעלים בקטע 3:

– "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאִסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאֶתָהּ";

– "הַשְּׂבִיעַת תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשֶׁתָּהּ";

וכך גם: "וַיִּתְּרֶם תֹּאכַל חֵיַת הַשָּׂדֶה" (קטע 3).

והשוו להלן עמ' 40, משנה, סעיף 27.

22. (-) פרטים המייצגים קבוצה

החוק מציין פרט אחד או שניים ומכוון לקבוצה שלמה.

דוגמה: "כִּי תִרְאֶה חֲמֹר שֶׁנֶּאֱדָן רֶבֶץ תַּחַת מִשְׁאוֹ" (קטע 2) – החמור מייצג את קבוצת הבהמות בשירות האדם.

והשוו בין שני הפסוקים האלה: "כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיֵבֶךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תַעֲהֶה" (קטע 1); "לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אֹיֵבֶיךָ אוֹ אֶת שׁוֹן נְדָחִים" (קטע 6).

וכן השוו: "וַיִּשֶׁשׂ שְׁנַיִם תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאִסְפָּתָהּ אֶת תְּבוּאֹתֶיהָ: וְהִשְׁבִּיעֵת תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשֶׁתָּה... כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ" (קטע 3) לעומת "שֶׁשׂ שְׁנַיִם תִּזְרַע שְׂדֶךְ וַיִּשֶׁשׂ שְׁנַיִם תִּזְמֹר פְּרִמְךָ וְאִסְפָּתָהּ אֶת תְּבוּאֹתֶיהָ: וּבִשְׁנָה הִשְׁבִּיעֵת... שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר" (קטע 5; בקטע זה נזכרים שדה וכרם אבל לא זית המופיע בקטע 3).

מערכת הצורות

23. (-/ו) שם הפועל (המקור הנטוי)

בבניין קל

בלשון המקרא צורת שם הפועל בבניין קל – גם בגזרות – היא **לפעל**, על דרך השלמים.

דוגמאות: **יאמר** (א' נאלמת בצורות שגורות), **לאכל** (קטע 5).

בלשון חכמים שם הפועל נגזר על דרך העתיד, כגון 'לומר'. השוו להלן עמ' 40, משנה, סעיף 28.

24. (ו) משקל פעיל

משקל פעיל משמש הרבה בשמות המציינים פעולות חקלאיות או הקשורים לחקלאות.

דוגמאות: **ספּיח** (הפירוש המקובל: חיטה או שעורה הצומחת מעצמה מזרעים שנשרו בקציר בשנה קודמת); **קציר**; ואולי **נזיר** (אחד הפירושים: גפן שלא נזמרה במועד ושריגיה גדלו פרא) (קטע 5).

שמות נוספים: לציון איסוף היבול: במקרא – **אסיף**, **בציר**, **קציר**; בלשון חכמים – **מסיק** (קטיף זיתים); בעברית החדשה – **גדיד** (קטיף תמרים), **קטיף**. פעולות חקלאיות אחרות: במקרא – **חריש**, **זמיר** (פעולת כריתת הזמורות); בלשון חכמים – **נכיש** (מלאכת ניכוש העשבים). שמות אחרים: **עמיר** (צרור שיבולים), **גדיש** (ערמת תבואה קצורה), **חציר** (עשב שנקצר וניתן מאכל לבהמות).

25. (ו) חילופים בין גזרות ל"א ול"י

יקרא = יקרה (מלשון מקרה; קטע 8).

דוגמאות נוספות לחילוף קר"י < קר"א:

- בעת הרעב בארץ יורדים בני יעקב לשבור שבר במצרים, אבל "וְאֶת בְּנֵימִין אָחִי יוֹסֵף, לֹא שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת אָחִיו כִּי אָמַר פֶּן יִקְרָאוּ אֶסוֹן" (בראשית מב, ד). ובהמשך יעקב אומר: "לֹא יָרַד בְּנֵי עַמְכֶם כִּי אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וְקִרְאֵהוּ אֶסוֹן בְּדַרְךְךָ..." (שם, לח).

- פרעה אומר: "הֲבֵי נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהִיָּה כִּי תִקְרָאֵנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ..." (שמות א, י).

דוגמאות משורשים אחרים:

- חב"א / חב"י: נחבא, מחבוא לעומת חביון.

- בט"א / בט"י: בטא לעומת "יש בוטה כמדקרות חרב" (משלי יב, יח; על פי פסוק זה נוצר בעברית בת ימינו הביטוי 'דברים בוטים').

- פל"א / פל"י: פלא, נפלא לעומת "הפלה חסדיך, מושיע חוסים" (תהלים יז, ז).

התופעה רווחת מאוד בלשון חכמים. כך למשל במקרא נבא, פריאה; בלשון חכמים פריה (= בריאה וגם יצור שנברא): "מברייתו של עולם" (= מבריאת העולם); בבלי ברכות ב ע"א "אוהב שלום... אוהב את הבריות" (אבות א, יב).

הגה וכתוב

26. (-) דגש קל בראש מילה

כשהמילה הקודמת מסתיימת בתנועה ובאה בטעם מחבר – אין דגש קל בראש המילה.

כי תפגע (קטע 1); כי תראה (קטע 2); כי תבאו, לא תזרע, לא תזמר, לא תקצור, לא תבצר, תהיה כל תבואתה (קטע 5); לא תראה (קטע 7); או ביצים, לא תקח (קטע 8); כי תבנה, ולא תשים (קטע 9); לא תחרש (קטע 10).

27. (-) כתיב לא אחיד

בכתיבן של אמות הקריאה במקרא (בעיקר ו, י) אין אחידות, ולעתים אפילו אמות קריאה המייצגות אותיות שורש אינן נכתבות.

תקצור לעומת תבצר (קטע 2); והשביעת (במקום שביעית), אבני (במקום אבילני) (קטע 3); אלהם (במקום אליהם), תבאו (במקום תבואו) (קטע 5); המור (קטע 10) לעומת המור, (קטע 2).

צורת בינוני פועל נכתבת במקרא בלי ו: שניאך (קטע 2), ניתן (קטע 5), רבצת (קטע 8), נפל (קטע 9) – במקום: שונאך, נותן, רובצת, נופל. בעברית החדשה נשתמר כתיב זה בשמות הפרטיים כהן, משה.

28. (-) הכינוי החבור לנוכח

שלוש צורות: סך – צורת הקשר; סך / סך – צורות הפסק.

קטע 3: סך – לכרמך; סך – לזיתך.

קטע 4: סך – שורך, בן אמתך; סך – וְחִמְרְךָ.

קטע 5: סך – שדך, וכרמך, קצירך, לך (והשוו: לך, קטע 8), ולעבדך, ולשכירך, ולתושבך, ולבהמתך; סך – שדך, פרמך, נזירך, ולאמתך, בארצך; סך – עמך (והשוו עמך, קטע 6).

השוו להלן עמ' 41, משנה, סעיף 31.

חלק ב: החוק בספרות חז"ל

קטעי החוק מן המשנה

במוקד העיסוק של החכמים עומד החוק, עומדת ההלכה. ספרות ההלכה של חז"ל כוללת כמה וכמה חיבורים, השונים זה מזה בסוגם, בתקופתם ובמקום היווצרותם: מדרשי ההלכה, המשנה, התוספתא, התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי. בספרות ההלכתית משובצים גם טקסטים סיפוריים רבים ובהם מדרשי אגדה, וכן יש קבצים נפרדים של ספרות האגדה.

המשנה, ספר חוקים של התנאים, נחתמה בראשית המאה השלישית לספירה. החומר שנאסף במשנה מתייחס לתקופה של מאות שנים. המשנה ערוכה במבנה מדרגי: שישה סדרים – זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות; בכל סדר – מסכתות לפי נושאים. כל מסכת נחלקת לפרקים, ואלו נחלקים למשניות.⁸

ההלכות במשנה מקיפות את כל תחומי החיים של האדם היהודי בן התקופה: מהורתו ועד מותו, מהשכמה ועד שינה, בימי החול ובימי שבת ומועד, בבית ובשוק, בבית המדרש ובבית המרחץ, בארץ ומחוצה לה, עם בני עמו ועם נכרים, בשמחה ובצער, בעוני ובעושר, בלימוד ובמלאכה. רוב החוקים במשנה מציגים מקרה ודינו. כמו כן מובאות במשנה מחלוקות בין חכמים.

משנה מסכת תענית⁹

מסכת תענית שייכת לסדר **מועד**, לצד מסכתות כמו שבת, ראש השנה, סוכה, פסחים, יומא (=יום כיפור). מתוך המסכת נבחרו כאן משניות אחדות שעיקר עניינן הכרזת תענית בזמן עצירת הגשמים.

⁸ המילה **משנה** היא אפוא בעלת כמה משמעויות: (1) שם כולל לחיבור כולו; (2) שם לכל סעיף וסעיף בחיבור (כל אחד מן החלקים של פרקי המסכת). בעברית החדשה **משנה** היא גם תורה, שיטה מחשבתית של הוגה דעות.

⁹ הנוסח המובא כאן רובו ככולו הוא על פי מהדורת אלבק-ילון.

פרק א

- ג** בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים.
רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע האחרון
שבישראל לנהר פרת.
- ד** הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים מתעניין שלש
תעניות.
אוכלין ושותין משחשכה, ומתריין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל
ובתשמיש המטה.
- ה** הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על
הצבור. אוכלין ושותין משחשכה, ומתריין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת
הסנדל ובתשמיש המטה.
- ו** עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור. אוכלין
ושותין מבעוד יום, ואסורין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל
ובתשמיש המטה, ונועלין את המרחצאות.

ג שואלין – מבקשים; מתחילים להתפלל על הגשמים: אומרים "ותן טל ומטר" בתפילת שמונה עשרה • **החג** - סוכות • **כדי שיגיע** - לפני רדת הגשמים • **אחרון שבישראל** - שעלה לרגל לירושלים בחג הסוכות • **לנהר פרת** - בעומק סוריה, המקום הרחוק ביותר מירושלים שהגיעו ממנו עולי הרגל.

ד היחידים - בדורם, תלמידי חכמים גדולים • **שלוש תעניות** - ימי התענית הם ימי השבוע שני וחמישי ושני • **משחשכה** - משעה שיורד הערב, והצום מתחיל עם הזריחה • **סיכה** - משיחה בשמן, חלק מפעולות ניקוי הגוף • **תשמיש המיטה** - קיום יחסי מין.

ה בית דין - הנהגת הציבור • **הציבור** – כולו.

ו ולא נענו - לא התקבלה בקשתם ולא ירדו גשמים • **מבעוד יום** - לפני חשכה ביום הקודם, כלומר מפסיקים לאכול ולשתות משחשכה כמו ביום כיפור ובתשעה באב • **ונועלין את המרחצאות** - שלא יבואו לרחוץ בהם.

עָבְרוּ אֱלוֹ וְלֹא נֶעֱנּוּ, בֵּית דִּין גּוֹזְרִין עֲלֵיהֶם עוֹד שְׁבַע, שְׁהֵן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה תַעֲנִיּוֹת
עַל הַצָּבוּר.

הָרִי אֱלוֹ וְתָרוֹת עַל הָרֵאשׁוֹנוֹת, שְׁבָאֵלוּ מִתְרִיעִין וְנוֹעֲלִין אֶת הַחֲנוּיּוֹת. בְּשָׁנִי
מִטִּין עִם חֲשֵׁכָה, וּבְחֲמִישִׁי מִתְרִין מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת.

ז עָבְרוּ אֱלוֹ וְלֹא נֶעֱנּוּ, מִמַּעֲטִין בְּמִשָּׂא וּבְמִתָּן,¹⁰ בְּבִגְנִין וּבְנִטְיָעָה, בְּאֲרוּסִין
וּבְנִשׁוּאִין וּבְשִׂאִילֵת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ כְּבָנֵי אָדָם הַנְּזוּפִין לְמָקוֹם.
הִיחִידִים חוֹזְרִים וּמְתַעֲנִים עַד שֶׁיֵּצֵא נִסָּן.
יָצָא נִסָּן וְיָרְדוּ גְשָׁמִים, סִימָן קֶלְלָה שֶׁנֶּאֱמַר "הֲלוֹא קָצִיר חֲטִים הַיּוֹם" וּגּוֹמֵר
(שְׁמוּאֵל א יב, יז).

שהן **שלוש עשרה תעניות** - שבסך הכול הן 13 תעניות; ציון המספר בא להודיע שאין לגזור
יותר מ-13 תעניות על עצירת גשמים • **הרי אלו** - שבע התעניות האחרונות • **יתרות** - בהקשר
זה: חמורות יותר • **הראשונות** • שלוש התעניות הקודמות • **מתריעין** • תוקעים בשופרות
לעורר רחמי שמים • **בשני** - בתענית החלה ביום שני בשבוע • **מטין** - פותחים מעט את דלתות
החנויות • **עם חשכה** - לקראת סוף הצום כדי שיוכלו לקנות אוכל לערב • **בחמישי** - בתענית
החלה ביום חמישי בשבוע • **מותרין** - לפתוח את החנויות כל היום • **מפני כבוד השבת** -
שיוכלו לקנות מצרכים לשבת.

ז **עברו אלו ולא נענו** - אין גוזרים עוד תעניות על הציבור • **במשא ובמתן** - בעסקים • **הנזופין**
למקום - שנופו בהם מן השמים, ונוהגים מנהגי אבלות • **"הלוא קציר חטים היום"** - המשך
הפסוק: **"אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֶּן קוֹלוֹת וּמָטָר וַדַּעוּ וַיֵּרְאוּ כִּי רַעַתְכֶם רַבָּה...**" כלומר גשם בזמן עונת
הקציר אינו לברכה.

¹⁰ כך בכ"י קאופמן. בדפוסים: במשא ומתן.

פרק ב

א סדר תעניות פיצד?

מוציאין את התבה לרחובה שלעיר ונותנין אפר מקלה על גבי התבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין; וכל אחד ואחד נוטל¹¹ ונותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא האלהים את שקם ואת תעניתם' אלא "וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרךם הרעה" (יונה ג, י), ובקבלה הוא אומר: "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם [ושובו אל ה' אלהיכם]" (יואל ב, ג).

פרק ג

ז על אלו מתריעין בשבת: על עיר שהקיפיה גוים או נהר, ועל ספינה המטרפת בים. רבי יוסי אומר: לעזרה ולא לצעקה. שמעון התמני אומר: אף על הדבר, ולא הודו לו חכמים.

ח על כל צרה שלא תבוא על הצבור, מתריעין עליה, חוץ מרב גשמים. מעשה שאמרו לו לחוני המעגל: התפלל שיחדו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים, בשביל שלא ימוקו. התפלל, ולא יחדו גשמים.

פרק ב א התיבה - ארון הקודש עם ספרי התורה שבו • **ונותנין אפר מקלה** - אפר שרפה, וזה מנהג ממנהגי אבלות • **ובקבלה** - בדברי נביאים.

פרק ג ז מתריעין - תוקעים בשופרות • **שהקיפיה גויים** - ששמו עליה מצור • **נהר** - שעלה על גדותיו ועלול להציף את העיר • **לעזרה** - תוקעים בשופרות להחיש אנשים לעזרה • **לצעקה** - לשם תפילה ותחנונים • **התמני** - מן תמנה שבשפלת יהודה • **ולא הודו לו** - לא הסכימו לדעתו.

ח על כל צרה שלא תבוא - כך הנוסח בדפוסים, וזו לשון נקייה (שלא ייאמר שיבואו צרות); הנוסח העתיק (בכתב יד קאופמן): "על כל צרה שתבוא" • **מרוב גשמים** - כשיורדים גשמים הרבה יותר מן הצורך • **תנורי פסחים** - תנורים שצלו בהם את קרבנות פסח ועמדו בחצרות והיו עשויים מחרס • **יימוקו** - יתמססו בגשמים המרובים; בדבריו אלו הוא מביע את ביטחונו שתפילתו תיענה.

¹¹ מילה זו באה בכ"י קאופמן ואינה בדפוסים.

מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה, ואמר לפניו: רבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך.

התחילו הגשמים מנטפין. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות.

התחילו לירד בזעף. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה.

ירדו כתקנו, עד שיצאו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים.

באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שיירדו, כך התפלל שילכו להן. אמר להן: צאו וראו אם נמחת אבן הטועים.

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה, גוזרני עליך נדוי. אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ועליך הכתוב אומר: "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך" (משלי כג, כה).

עג עוגה - עשה מעגל באדמה • **שמו פניהם עליי ש** - פנו אליי משום ש • **מנטפין** - יורדים טיפות טיפות • **גשמי בורות שיחין ומערות** - גשמים רבים שימלאו את הבורות, את השוחות (=תעלות) ואת המערות החדירות למים • **כתקנו** - בכמות ובקצב הרצויים • **להר הבית** - שהיה גבוה משאר המקומות • **נמחת** - נמחתה ונשטפה בגשמים • **אבן הטועים** - אבן גדולה שהייתה בירושלים ועליה היו מכריזים על מציאת אבדות; וכוונתו - בדרך גוזמה - שלא יתפלל על הפסקת הגשמים עד שהאבן לא תימחה • **שלח לו** - לחוני המעגל • **נידוי** - חרם במובן ההלכתי; ככל הנראה הסיבה לנידוי ולחרם היא העמדה הדתית העולה מהתנהגותו של חוני: האדם "מפעיל" את האל ומעמיד אותו בפני מצב שאם לא יפעל לפי דרישתו יתבזה שמו • **מתחטא** - מתנהג בקרבה יתרה • **המקום** - הקדוש ברוך הוא.

מפרט לשוני: לשון החוק במשנה

אוצר המילים והמשמעים ותופעות לשון

אוצר המילים והמשמעים

יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה: הלוא זה צום אבחרהו פתח תרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו" (ישעיהו נח, ה-ו). בעברית החדשה המילה צום משמשת הן בהקשר הדתי (יום צום, צום יום כיפור), הן במשמעה הבסיסי – הימנעות מאכילה ומשתייה למשל לפני ניתוח או בדיקת דם. המילה תענית משמשת בעיקר בתחום הדתי, כגון בצירוף תענית אסתר, ויש גם תענית דיבור, ונראה שגם בתחום זה היא רווחת פחות מרעותה המקראית.

3. משפט ודין (בית דין – א, ה ועוד)

בלשון המקרא המילה הרגילה היא משפט, ואילו המילה דין נדירה, ובאה בעיקר בספרות החכמה. ואילו בלשון חכמים התמונה מתהפכת, והמילה הרגילה היא דין. כך גם בצמד שופט ודיין: המילה הרגילה בלשון חכמים דין באה במקרא פעמיים בלבד, והמילה שופט הרגילה במקרא באה פעמים ספורות בלשון חכמים וכמעט תמיד בהקשר של פסוקי מקרא. בימינו חל בידול משמעות: בית משפט ושופט הם המונחים הכלליים; בית דין הוא בית משפט מיוחד – בית הדין הגבוה לצדק, בית הדין הרבני, בית הדין לעבודה ועוד; דיין הוא שופט בבית דין רבני.

מילים נרדפות – מלשון המקרא

ומלשון חכמים

1. מטר וגשם (גשמים – א, ג ועוד)

בלשון המקרא משמשות שתי המילים גשם ומטר. בלשון חכמים המילה מטר נעלמת, ומשמשת רק גשם. וכך בלשון המשנה (א, ח): ובאו גשמים..., ואילו במובאה מן המקרא: שנאמר "...ויתן קולות ומטר". בעברית החדשה המילה הרגילה היא גשם, ואילו המילה המקראית מטר נחשבת ספרותית.

2. צום ותענית (תעניות – א, ד ועוד)

המילה תענית באה לראשונה בספרות המקרא מימי הבית השני – בספר עזרא פרק ט (ג-ה): "וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרתי מן ראשי וזקני ואשבה משומם. ...ואני ישב משומם עד למנחת הערב. ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברפי ואפרשה כפי אל ה' אלהי". ואולם השורש עני משמש בהקשר זה כבר בתורה (על יום הכיפורים): "ובעשור לחדש השביעי... ועניתם את נפשתיכם" (במדבר כט, ז)

בלשון המקרא הקלסית משמשת המילה צום: "הקנה הקנה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף פאגמן ראשו ושק נאפר

כדאי לדעת שבמבנה החברתי בתקופת חז"ל היה **בית הדין** לא רק מוסד שיפוטי אלא מוסד שלטוני ומנהיגותי.

4. **שב וחזר (חוזרים – א, ז)**

בלשון המקרא משמש הפועל **שָׁב** (וכן **הָשִׁיב**), ואילו השורש חז"ר אינו מופיע לעומת זאת בלשון חכמים הפועל הרגיל הוא **חָזַר** (וכן **הִחְזִיר**), ואילו הפועל **שָׁב** משמש במשמעות הרוחנית (שב ממעשיו הרעים, 'חזר בתשובה').

לדוגמה: "רבי אליעזר אומר: **שוב** יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזהו יום ימות? – אמר להן: וכל שכן, **ישוב** היום שמה ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה" (בבלי שבת קנג עמוד א).

מטבע הלשון **חזר בתשובה** המשלב את שני השורשים מופיע פעמים אחדות בתלמוד הבבלי, לדוגמה: "רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם **חוזרין בתשובה**" (דברי ר' שמעון בן לקיש, עירובין יט ע"א). הביטוי הרגיל בלשון חכמים הוא **עשה תשובה**; לדוגמה: "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (משנה יומא ח, ט).

בעברית החדשה משמשים שני הפעלים **שָׁב** ו**חָזַר** (וגם **הָשִׁיב** ו**הִחְזִיר**), ואולם נוצר בידול משלבי: **שָׁב** ו**הָשִׁיב** במשלב גבוה יחסית, ו**חָזַר** ו**הִחְזִיר** בלשון הרגילה.

5. **אנייה וספינה (ג, ז)**

המילה **ספינה** באה פעם אחת במקרא, בספר יונה (פרק א) לצד **אנייה**: "וַיִּמְצָא

אֲנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ... וַיִּתֵּן שָׂכָרָה וַיֵּרֶד בָּהּ... (ג), וַהֲאֲנִיָּה חֲשֹׁבָה לְהִשָּׁבֵר... (ד), "וַיִּטְלוּ אֶת הַפְּלִים אֲשֶׁר בְּאֲנִיָּה אֶל הַיָּם... וַיּוֹנֶה יָרֵד אֶל יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּרְדָּם" (ה). בלשון חכמים המילה **ספינה** רגילה ואילו **אנייה** נדירה מאוד. בעברית בת ימינו שתי המילים משמשות.

6. **לקח ונטל (נוטל – ב, א)**

הפועל **נָטַל** הוא הפועל הרגיל בלשון חכמים להבעת המשמעות הפיזית של **לקח** שבלשון המקרא, ואילו הפועל **לָקַח** עצמו משמעו בלשון חכמים על פי רוב 'קָנָה' (ומכאן **לָקוּחַ**, **מִיקָח** וגם **מָקַח**). בעברית החדשה הפועל **נטל** משמש במשלב גבוה יחסית, ואילו **לקח** הוא הפועל הרגיל.

7. **בין אדם לחברו (לעומת איש ורע) (א, ז)**

בלשון המקרא המילה **חבר** נדירה (ומשמעה לרוב 'שותף'), ואילו המילה הרגילה **רֵעַ** משמשת – בדומה ל'חברי' שבלשון חכמים – לציון סתם אדם ביחס לאדם אחר (כך גם **אח**), כגון "לא תַעֲשֶׂק אֶת רֵעֲךָ" (ויקרא יט, יג), "לא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְךָ" (שם, יז).

הביטוי **בין אדם לחברו** מציין יחס של הדדיות, והוא אף נעשה מטבע לשון לציון יחסים בין בני אדם, יחסים בין-אישיים. בהקשר הדתי הצירוף 'מצוות שבין אדם לחברו' הוא מקבילו וניגודו של הצירוף 'מצוות שבין אדם למקום'.

במבעי ההדדיות שבמקרא בא הצמד **איש ורע**, במקביל ל**אדם וחבר** שבלשון חכמים. כך למשל בסיפור מגדל בבל: "

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הֲבֵה נִלְבְּנָה לְבָנִים... וְבַהֲמִשְׁךְ הָאֵל אוֹמֵר: "הֲבֵה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתֶם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ" (בראשית יא, ג ו-ז); וּבִיציאת מצרים נאמר: "דַּבֵּר-נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ כְּלֵי-כֶסֶף, וְכָלִי זָהָב" (שמות יא, ב); וְכֹן: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנָו כִּי יָבֵא אֵלַי הָעָם לְדַרְשׁ אֱלֹהִים... וְשִׁפְטֵתִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ..." (שמות יח, טו-טז); וּבִמְגִילַת אֶסְתֵּר: "וַיִּמְשַׁלַּח מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ" (ט, יט).

וְאוֹלָם בַּקְהֶלֶת (ד, ט-י): "טוֹבִים הֵשָׁנִים מִן הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם שְׂכָר טוֹב בְּעַמְלָם כִּי אִם יִפְלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת חֲבֵרוֹ וְאֵילוּ הָאֶחָד שְׂיִפּוֹל וְאֵין שְׁנֵי לְהַקִּימוֹ".
בַּעֲבֵרִית הַמְדוּבֶרֶת נוֹהֲגִים לומר אחד לשני, אחד עם השני וכד', ואילו מִתְקַנֵּי הַלְשׁוֹן מְמַלְצִים לומר זה לזה, זה עם זה וכד'. הַרוּצָה לִלְכַת בַּעֲקֻבוֹת הַמְקוּרוֹת יֹאמֵר אִישׁ לְרֵעֵהוּ, בֵּין אָדָם לְחֲבֵרוֹ וְכד'.

שינויי משמע בין לשון המקרא ללשון חכמים

8. מותר (א, ד ועוד)

בַּלְשׁוֹן חֲכָמִים הַמִּילִים מוֹתֵר וְאֶסוּר מְשֻׁמָּוֹת בַּתְּחוּם הַמוֹפְשֵׁט. בַּלְשׁוֹן הַמְקָרָא הַפוֹעֵל הַתִּיר פִּירוּשׁוֹ 'שִׁחַרְר מְכַבְלִים' (הַצּוּרָה 'מוֹתֵר' אֵינָה מְזַדְמַנֶּת בַּמְקָרָא), וְאֵילוּ אֶסוּר מְשֻׁמָּוֹת 'קְשׁוּרֵי וּמְכֹאֵן גַּם 'כְּלוּאֵי': "בָּאֵנוּ אֶל מַחְנֵה אָרְם וְהִנֵּה אֵין שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם הַסּוּס אֶסוּר וְהַחֲמוֹר אֶסוּר וְאֵהֲלִים כְּאֲשֶׁר הִמָּה" (מלכים ב ז, י); "וְהוּא [ירמיהו]

אֶסוּר בְּאִזְקִים בְּתוֹךְ כָּל גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם וַיְהוּדָה הַמְּגִלִים בְּבִלְהָ" (ירמיהו מ, א); וּבַתְּהִלִּים: "ה' מִתִּיר אֶסוּרִים" (קמו, ז).

9. גוזרין (א, ה ועוד), גוזרני (ג, ח)

לְפוֹעֵל גָּזַר מְשֻׁמָּוֹת מוֹחֲשִׁית: 'חַתְנָךְ' (לְשֵׁנִים אוּ לְיוֹתֵר), 'כִּרְתִּי' (עֲצִים). הֵנָּה דוּגְמָה יְדוּעָה מִן הַמְקָרָא: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גָּזְרוּ אֶת הַיָּלֵד הַחַי לְשָׁנִים וַתִּנּוּ אֶת הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת הַחֲצִי לְאַחַת" (מלכים א ג, כה). וְכֹן: "...וַיָּבֵאוּ הַיְרֻדָּנָה וַיִּגְזְרוּ הָעֲצִים" (מלכים ב ו, ד), "לְגִזְרֵי יָם סוּף לְגִזְרִים כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ" (תהלים קלו, יג). מִן הַמְשֻׁמָּוֹת הַמוֹחֲשִׁי הַתְּגַלְגַּל הַמְשֻׁמָּוֹת הַמוֹפְשֵׁט: 'הַחֲלִיטִי', 'צִיּוּוּהִי', 'חִיִּיבִי', 'אֶסְרִי (= גזר על). לְמִשְׁמַעוֹת הַמוֹפְשֵׁטִית יֵשׁ נִיִּצְנִים בַּמְקָרָא: "וַתִּגְזֹר אוֹמֵר וַיִּקַּם לָךְ וְעַל דְּרָכֶיךָ נִגַּה אוֹר" (איוב כב, כח), "כְּשֶׁךְ חֶמֶת הַמֶּלֶךְ אֶחְשָׁנוּרֹשׁ זָכַר אֶת נִשְׁתֵּי... וְאֶת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלֶיהָ" (אֶסְתֵּר ב, א) תְּהִלֶּךְ דּוּמָה חַל בַּפְעִלִים פִּסְקָה, חֲתַךְ. וַתִּנּוּ דַעַתְכֶם עַל הַצִּירוֹפִים: 'גזר דין', 'פסק דין' וְכֹן 'נַחַתְךָ גּוֹרְלוֹי וְכד'.

10. ראש חדש (א, ה)

בַּלְשׁוֹן חֲכָמִים יֵשׁ הַבְּחִנָּה בְּרוּרָה בֵּין 'רֹאשׁ חוֹדֵשׁ' וּבֵין 'חוֹדֵשׁ'. וְאוֹלָם מַלְכַתְחִילָה הַמִּילָה חוֹדֵשׁ עֲצָמָה מְצִינֶת אֶת רֹאשׁ הַחוֹדֵשׁ, כְּלוֹמֵר אֶת הַיָּרֵחַ הַחֲדָשׁ, אֶת הַתְּחַדְשׁוֹת הַיָּרֵחַ.
וְאִכֵּן בַּמְקָרָא אֵנוּ מוֹצִאִים חוֹדֵשׁ בְּמִשְׁמַע 'רֹאשׁ חוֹדֵשׁ' (דוּגְמָאוֹת לְהֵלֶן), וְאֵילוּ הַצִּירוּף 'רֹאשׁ חוֹדֵשׁ' נְדִיר: "וּבַיּוֹם שִׁמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֹאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם וְתִקְעֶתֶם בַּחֲצֻצְרוֹת עַל עֲלֵתֵיכֶם..."

(במדבר י, י). והשוו לפסוק: "חֲדָשִׁיכֶם ומועדיכם שנאה נפשי... (ישעיהו א, יד). התרחבות המשמעות של 'חודש' לתקופה שמראש חודש לראש חודש קרתה כבר במקרא. כך למשל: "וישב [יעקב] עמו [עם לבן] חדש ימים" (בראשית כט, יד). מן העדויות במקרא עולה כי בראש החודש היו מתאספים לסעודות גדולות משפחתיות וציבוריות. לדוגמה: "ויאמר דוד אל יהונתן: הנה חֲדָשׁ מחר ואנכי יָשֵׁב אֲשֶׁב עם המלך [שאול] לְאָכֹל..." (שמואל א כ, ה); כך גם כאשר האישה השונמית נזעקת לרוץ אל איש האלוהים, אלישע, בשל מחלת בנה, בעלה תמה ושואל אותה: "מדוע את הלֶכְתְּ אליו היום, לא חֲדָשׁ ולא שבת?" (מלכים ב ד, כג).

11. ציבור (א, ה ועוד)

בלשון המקרא באה המילה **ציבור** פעם אחת (מלכים ב י, ח), ומשמעה 'עֲרֻמָּה', 'אוסף של דברים'. גם בלשון חכמים המילה עדיין משמשת במשמעות זו, כגון "צבורי פירות, צבורי מעות" (בבא מציעא ב, א), ואולם השימוש הרווח יותר הוא במשמע החדש: 'קהל אנשים', 'כלל בני האדם', 'החברה'. בלשון המקרא: **קהל**, **עדה** וכד'. מלשון חכמים ירשנו גם את הצירופים: **שליח ציבור**, **צורכי ציבור**.

מילים מלשון חכמים שמשמען בימינו שונה

12. שואלין גשמים (א, ג ועוד)

הפועל **שָׁאַל** משמש גם במשמעות של בקשה. משמעות זו מצויה במקרא.

בשירת דבורה מסופר כי סיסרא נס מפני ברק והגיע אל אוהלה של יעל, ואז: "מִיָּם שָׁאַל חֶלֶב נְתָנָה" (שופטים ה, כה); כך גם בדברי אחשוורוש לאסתר במשתה היין: "מָה שָׁאַלְתָּךְ וַיִּנְתְּן לָךְ וּמָה בִּקְשָׁתְךָ עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וַתַּעֲשִׂי" (אסתר ה, ו). בעברית החדשה **שָׁאַל** במשמעות 'ביקש' משמש רק במשלב הספרותי, ואולם במילה **מְשָׁאַלָה** נשתמרה משמעות זו. קרוב לכאן הוא השימוש ב**שָׁאַל** לבקשת דבר על מנת להחזירו (להבדיל מן 'לווה').

13. מתריעין (א, ו; ג, ז; ג, ח)

בלשון חכמים הפועל **התריע** משמעו מוחשי לגמרי: 'תקע בשופר'. ואולם משום שפעולה זו נקשרה להזהרה מפני סכנה (לצד תקיעה בשופר לעורר רחמי שמים) חל בה מעתק סמנטי (מן המוחשי למופשט, וכן מעתק מטונימי) והיא קיבלה משמעות של הזהרה מפני סכנה גם בלי קשר לתרועה. בעברית החדשה **התריע והתרעה** משמשים רק במשמע המושאל. (על היווצרות השורש תר"ע ראו להלן עמ' 41, סעיף 30.)

14. רוב (ג, ח)

בלשון חכמים **רוב** משמעה בדרך כלל 'הרבה', כגון כאן: "על כל צרה ש[לא] תבוא על הציבור, מתריעין עליה, חוץ מ**רוב** גשמים". זו המשמעות גם בלשון המקרא: "וַיִּתֶּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאֶרֶץ וְרֵב דָּגַן וְתִירֹשׁ (בראשית כז, כח). ואולם כבר בלשון חכמים עולה המשמעות המשמשת בלשונונו כיום: 'החלק הגדול משלם כלשהו'.

15. עג עוגה (ג, ח)

במשנתנו משמשים הפועל עג והשם עוגה במשמע יחג צורת עיגולי (ועל פי זה שיר הילדים הידוע "עוגה, עוגה, עוגה, במעגל נחוגה"). במקרא המילה עוגה היא 'דבר מאפה', כגון בדברי אברהם לשרה: "לושי ועשי עגות" (בראשית יח, ו). הפועל עג במשמע 'אפה עוגה' בא פעם אחת, בספר יחזקאל (ד, יב). בעברית החדשה 'עוגה' משמשת רק במשמעות 'דבר מאפה', והפועל אינו משמש.

* * *

16. שמות החודשים – מרחשון (א, ג)

ועוד; כסלו (א, ה); ניסן (א, ז)
שמות החודשים האלה, כמו שאר שמות החודשים העבריים המשמשים אותנו היום, מקורם בלוח השנה הבבלי, והם שאולים מן האכדית ונוהגים בעברית למן גלות בבל.
מן התקופה שלפני גלות בבל מוזכרים במקרא רק שמות חודשים אחדים: בספר שמות נזכר חודש האביב; בתיאור בניין המקדש בימי שלמה (מלכים א פרק ה-ו) נזכרים ירח האיתנים (תשרי), ירח זיו (אייר), ירח בול (מרחשון). לרוב החודשים במקרא מצוינים במספרים: 'החודש הראשון' (= ניסן), 'החודש השביעי' (= תשרי) וכד'.

בזמן גלות בבל אימצו היהודים את שמות החודשים הבבלים, כמאמר התלמוד הירושלמי (ראש השנה א, ב): "שמות קדשים עלו בידם מבבל". מקצת השמות הללו נזכרים בספרי המקרא שמימי הבית

השני (נחמיה, אסתר, זכריה) ובהם כסלו וניסן.

רק אחדים מן השמות הללו משמעותם ברורה, ובהם מרחשון – (w)arakh = shamna = ירח שמיני (בחילופי העיצורים השפתיים ו-מ).¹² הצורה הרווחת בימינו 'חשוון' יסודה בהבנה מוטעית כאילו 'מרי' הוא רכיב נוסף לשם.

17. שאילת שלום (א, ז)

את שאילת השלום אנו מכירים כבר במקרא בכמה מבנים:

שאל לשלום ל-: "ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום" (שמות יח, ז). וגם: "ויבא אורקה אליו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה"¹³ (שמואל ב יא, ז).

שאלת שלום ישירה: יוסף פונה לאחיו "וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמתם העודנו חיי" (בראשית מג, כז); אלישע מצווה על גיחזי נערו: "עתה רוץ נא לקראתה ויאמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לגיד ונתאמר שלום" (מלכים ב ד, כו).

בלשון חכמים רווח הצירוף **שאל בשלום מישהו:** "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש... אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו" (משנה ברכות ה, א). "והמהלך שואל בשלום היושב" (מסכת

¹² עיקרי הדברים לפי אנציקלופדיה מקראית, הערך **חדש**.

¹³ תינתן הדעת לצירוף "שלום המלחמה", המעיד כי שלום אינו peace אלא מצב (טוב).

דרך ארץ ה, ב); "הרואה אבֵל בתוך שלשים יום, מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומי" (מסכת שמחות יד, יב).

ויש גם צירופים פועליים אחרים:

נתן שלום: "אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ" (תלמוד בבלי שבת י עמוד ב).

הקדים שלום: "רבי מתיא בן חרש אומר: הני מקדים בשלום כל אדם" (משנה אבות ד, טו); "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק" (בבלי ברכות יז עמוד א); "רבן שמעון בן גמליאל אומר: גדול הוא השלום, שהרי אהרן הכהן לא נשתבח אלא בשביל השלום, שהיה אוהב שלום ורודף שלום, ומקדים שלום ומשיב שלום" (דרך ארץ, פרק שלום, הלכה יח).

דרש שלום, דרישת שלום – במקרא אנו מוצאים **דרש את שלומו** במשמע 'פעל למען שלומו': "לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם" (דברים כג, ז); "ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה' כי בשלומה יהיה לכם שלום" (ירמיהו כט, ז). נראה שבשלב מאוחר נוצרו הצירופים **דרש בשלומי, דרש לשלומי**.

בימי הביניים (למן המאה העשירית כנראה) החל הצירוף הפועלי **פרש שלום** או **פרש בשלום** משמש בהתכתבויות, וכך גם **פרישת שלום** או **פריסת שלום**. לדוגמה: "ולא ידעתי מה היה לו ולא פירש בשלום בני ובשלומי" (אור זרוע, המאה ה-13); "אחרי דרישת ופרישת שלומו דמר באתי להודיע... ולא יכולתי

להשתעשע בדבריו המתוקים והנעימים עד היום הזה" (פנים מאירות, המאה ה-18). מקור שימוש לשון זה בתפילה ובפיוט; שם הוא בא עם מילת היחס 'על', והשלום הוא שלום אלוהים, למשל בברכה: "פורש סוכת שלום עלינו ועל כל ישראל", "ותפרוש סוכת שלומך עלינו".

ברשימה "ברכות וביטויי נימוס" שפרסם ועד הלשון בשנת תרפ"ח (1928)¹⁴ אנו מוצאים חמש דרכים למסירת ברכת שלום: **פָּקֵד לְשָׁלוֹם...; דָּרַשׁ לְשָׁלוֹם...; שָׁאַל בְּשְׁמִי לְשָׁלוֹם...; שָׁאַל אֶת שְׁלוֹם...; דְּרִישַׁת שְׁלוֹם לְ...;**

נוסיף להם על פי מה שאספנו: **שָׁאַל לְשָׁלוֹם לְ, שָׁאַל בְּשָׁלוֹמוֹ, דָּרַשׁ בְּשָׁלוֹמוֹ, נָתַן שְׁלוֹם, פָּרַשׁ שְׁלוֹם, הִקְדִּים שְׁלוֹם, הִשִּׁיב שְׁלוֹם.**

מכאן מובן המנהג של ברכת שלום בין איש לרעהו. המילה שלום בהקשר זה אינה peace אלא במשמעות well being.

18. דברי כיבושין (ב, א)

במשנתנו התפרש הצירוף בדרך כלל כדברי תוכחה, דברים קשים "שכובשין את הלבבות להחזירן למוטב", כדברי רש"י בפירושו למשנה: "דברים הלוחצים ומכניעים את לב השומעים".

ואולם במקומות אחרים בספרות חז"ל הצירוף 'דברי כיבושים' משתמע כדברי פיוס, עידוד וניחומים.

במילונים בני ימינו אפשר להבחין בניסיון ליישב את שתי הפרשנויות הסותרות:

¹⁴ הרשימה השלמה במאגר המונחים של האקדמיה ללשון העברית.

לכבוש את הלב ולהשפיע על השומע לחזור בו מדרכו הרעה.

'דברי כבושים' מתפרשים בנשימה אחת כדברי תוכחה ומוסר וכדברים שיש בהם

תופעות לשון: תחביר, מערכת הצורות, כתיב והגה

הסימון (√), (-) ליד מספרי הסעיפים מציין אם התופעה מתקיימת בעברית של ימינו (√) אם לאו (-).

– ומשמעו 'במידה המספיקה ל'. בלשון המשנה הורחב השימוש גם לפתיחת פסוקית: כדי + ש. בדוגמה שלפנינו אפשר להרגיש את המשמעות של מידה, שיעור מספיק – 'כדי שיגיע' כשיעור הזמן הדרוש להגעה. מכאן התפתחה המשמעות של התכלית – בשביל, למען.

• **מש** – "אוכלין ושותין משחשכה" (א), (ד); מש = משעה ש, מזמן ש.

• **עד ש** – "היחידים חוזרים ומתענים עד שיצא ניסן" (א, ז); "שאיני זו מיכן עד שתרחם על בניך" (ג, ח).

• **בשביל, בשביל ש** – "צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא יימוקו" (ג, ח).

• **כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל שילכו להם** (ג, ח).

• **אלא** – "לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה" (ג, ח) – המילה 'אלא' נוצרה מהלחם של 'אם' + 'לא'.

• **"אלמלא חוני אתה, גוזרני עליך נידוי"** (ג, ח); בלשון המקרא: **לולי, לולא**.¹⁵

• **כיצד** – "סדר תעניות כיצד" (ב, א) – מילת השאלה 'כיצד' היא הלחם של הרכיבים **כ** + **אי**(זה) + **צד**.

¹⁵ ראו דיון בעניין זה אצל ז' בן-חיים, במלחמתה של לשון, ירושלים תשנ"ב, עמ' 417 ואילך.

תחביר: המשפט והצירוף

19. (√) משפט מורכב ללא מילת קישור (משפט אסינדטי)

בלשון המשנה אנו מוצאים משפטי תנאי (או זמן) ללא מילות שעבוד. דוגמאות:

"הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים מתענין" (א, ד) = **אם** הגיע... ולא ירדו..., מתחילים היחידים...'

"עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין שלוש תעניות אחרות" (א, ו) = **אם** עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין...'

דוגמאות אחרות: "מרבה נכסים מרבה דאגה [= אם תרבה נכסים, תרבה דאגה, וגם: מי שמרבה נכסים, מרבה דאגה]... מרבה עבדים מרבה גזל... מרבה צדקה מרבה שלום, קנה שם טוב קנה לעצמו, קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא" (אבות ב, ז).

20. (√) מילות קישור אופייניות ללשון חכמים

• **"כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת"** (א, ג); בלשון המקרא בא הצירוף **כ + די + שם**, כגון "והפילו השופט והקהל לפניו **כדי רשעתו** במספר" (דברים כה, ב)

21. חזרה על מילת היחס בחלק כולל

דוגמה: "ומותרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה" (א, ד). ראו עמ' 23, מקרא, סעיף 16.

22. הסתמי

הסתמי מובע על ידי פועל בצורת הרבים, ללא ציון גוף.

דוגמאות לפעלים בהווה: "בשלושה במרחשון שואלין גשמים" (א, ג); "אוכלין ושותין משחשכה" (א, ד); "ממעטין במשא ובמתן" (א, ז); "מוציאין את התבה" (ב, א). וגם פועל בעבר: "מעשה שאמרו לו לחוני המעגל..." (ג, ח).

23. נשוא מורחב: פועל נוטה + כינוי

בלשון חכמים אנו מוצאים נשוא מורחב הבנוי מפועל נוטה + כינוי: "התחילו היחידים מתעניין" (א, ד), "התחילו הגשמים מנטפין" (ג, ח). אבל מוצאים גם פועל נוטה + שם פועל: "התחילו לירד" (ג, ח). דרך זו היא הרגילה בעברית בת ימינו.

24. כינוי מקדים

"מעשה שאמרו לו לחוני המעגל" (ג, ח). משלים הפועל מופיע במשפט פעמיים: לו (מילת היחס + כינוי) לחוני (מילת היחס + השם). יש הרואים בלשון הדיבור את מקורה של תופעה זו: תחילה הדובר נוקט כינוי גוף, ואז הוא חושב שהשומע אינו יודע במי מדובר, ומתקן את עצמו על ידי ציון מפורש של השם. ראו תופעה דומה להלן, סעיף 25.

שימוש זה אנו מוצאים בנוסח שבתלמוד הבבלי למשנתנו (סוף הסיפור): "שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל: צריך אתה להתנדות, ואלמלא חוני אתה גזורני עליך נדוי" (ברכות יט עמוד א).

25. סמיכות כפולה

רחובה שלעיר (ב, א); רבונו שלעולם (ג, ח)

בצירופים אלו הסמיכות מפורקת על ידי מילת היחס ל' בתוספת שי"ן הזיקה (נכתבו מאוחר יותר כתיבה לעצמה 'שלי', וראו להלן), וכן בא כינוי מקדים בשם הראשון (רחובה, רבונו) – כינוי שייכות שאחר כך מובע במפורש, כאילו נכתב: 'הרחוב שלה, של העיר'; 'הריבון שלו, של העולם' – בשל הכפילות מכונה מבנה זה סמיכות כפולה. והשוו לעיל סעיף 24.

בכתבי היד של המשנה צירופים אלו כתובים עדיין בשתי תיבות, ואילו בדפוסים הם כבר כתובים בשלוש תיבות: 'רחובה של עיר', 'ריבונו של עולם', כלומר מילת הזיקה ומילת היחס נתפסו כתיבה לעצמה: של. ההפרדה לשלוש תיבות הביאה להשמטת היידוע בצירופים אלו, וכך במקום 'ריבונו שלעולם' קיבלנו 'ריבונו של עולם' וכיוצא בו.

בעברית החדשה הסמיכות הכפולה משמשת בעיקר בלשון הכתובה, כגון 'בניו של הזקן', 'עתידה של המדינה'.

26. (-) צירוף סמיכות – ריבוי הנסמך והסומך

תנורי פסחים (ג, ח).

אף כי מבחינה דקדוקית די בריבוי גרעין הסמיכות, הנסמך, הרי בלשון חכמים רגיל ריבוי הנסמך והסומך. תופעה זו מוסברת כגרירה – ריבוי הנסמך גורר את ריבוי הסומך.

דוגמאות אחרות מלשון חכמים: **ערבי פסחים** (בעברית בת ימינו: ערבי פסח), **לילי שבתות** (לילות שבת), **בתי כנסיות** (בתי כנסת).

ובדומה לכך רווח בפי רבים בעברית בת ימינו: **בן דוד** – ברבים: **בני דודים**.

27. שם ברבים כשם סוגי (גנרי)

(ג) גשמים (א, ג ועוד)

בלשון חכמים משמש ברגיל שם ברבים לציון שם סוגי לעומת השימוש ביחיד הנפוץ במקרא.

הנה כמה דוגמאות להשוואה:

במקרא: "הִנֵּה נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זָרַע... וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ... לָכֶם יִהְיֶה לְאֲכֹלָהּ" (בראשית א, כט); "וְכָל שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח..." (שם ב, ה).

במשנה: "הקדיש... אילן מלא **פירות**, שדה מלאה **עשבים**, מועלין בהם ובמה שבתוכן" (מעילה ג, ו).

ויש ששתי הלשונות משתלבות: "כיצד מברכין על **הפירות**? על **פירות** האילן אומר 'בורא פרי העץ'... ועל **פירות** הארץ אומר 'בורא פרי האדמה'" (ברכות ו, א).

אבל יש גם שימוש ביחיד על דרך לשון המקרא: 'נעילת **הסנדל'** (א, ו) השוו לעיל עמ' 24, מקרא, סעיף 21.

מערכת הצורות

28. (-/√) שם הפועל בבניין קל

"התחילו **לירד** בזעף" (ג, ח).

בלשון חכמים שם הפועל של בניין קל נגזר על דרך העתיד גם בגזרות: **לירד** (ו) ירד, לעומת לְרַדְתָּ (וכיוצא בו **לישב**, **לילך**, **ליצדע**. וכך גם בגזרות אחרות: **לומר** (ו) יאמר, **לוכל** (ו) יאכל; **ליפול**, **לידור**, **ליטע** (ו) יפל, ידר, יטע, לעומת לְפָל, לְנָדַר, לְנָטַע שבמקרא).

השוו לעיל עמ' 25, מקרא, סעיף 23.

29. (-/√) צורות ומילות אופייניות ללשון

חכמים

• **אלו** (א, ו; א, ז) – בלשון המקרא משמש כינוי הרמז לרבים **אלה**.

• **איני** (ג, ח) – בלשון המקרא: **איני**. כך גם **אינו** לעומת **איננו** וכיו"ב.

• **נמחת** (ג, ח) – צורת עבר נסתרת בשורשי ל"י. דוגמה אחרת: "הרי היא כמות שְׁהִית [הייתה]".

• **גוזרני** (ג, ח) – צורת בינוני + כינוי גוף ראשון; מעין נטייה של הפועל בהווה עם כינוי גוף בדומה לצורות הפועל בעבר ובעתיד. בעברית החדשה משמשות כמה צורות כאלה: **דומני**, **כמדומני**, **חוששני**, **סבורני**.

• **שואלין** (א, ג) ועוד – סיומת הרבים -ין על דרך הארמית, כגון **בית עלמין** (= בית

עולמים). בעברית בת ימינו נתקבעה הסימות -ין בכמה שמות: 'מקרקעין', 'נזיקין', 'מסתורין', 'בעקיפין', 'למהדרין', 'בעיטת עונשין' ועוד, ובכמה ניבים: 'ללא עוררין', 'פָּאָבן שאין לה הופכין'. לעתים סימות -ין משמשת לצד -ים: נישואים / נישואין, בידעין / בידועים. מקרים אחרים של -ן במקום -ם: "יָרְדוּ כְּתִקְנָן... הַתְּפִלָּל שְׁיִלְכוּ לָהֶן. אָמַר לָהֶן..." (ג, ח).

• **חֶשֶׁכָה** (א, ד; א, ה) – ניקוד זה מעיד על צורת הפסק ההגוייה מלעיל; ואין זו אלא צורת בינוני נקבה המשמשת נשוא במשפט סתמי.

30. שורשים גזורי שם (תנייניים)

(ו) **התחילו** (א, ד) – חל"ל < תחלה < תח"ל < התחיל. בעברית כיום הפעלים **התחיל** ו**החל** שווים במשמעם, ואולם 'התחילי' הוא הפועל הרגיל, ואילו 'החלי' משמש ברמת לשון גבוהה.

(ז) **מתריעין** (א, ו ועוד) – רו"ע < תרועה < תר"ע < התריע (= הריע). הפועל **התריע** מציין בלשון חכמים את פעולת התרועה (בשופרות, בחצוצרות). על משמעות הפועל ראו לעיל עמ' 35, סעיף 13.

31. (-) הכינוי החבור לנוכח

"אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך" (ג, ח). הכינוי הרגיל בלשון חכמים – סך. השוו לעיל עמ' 26, מקרא, סעיף 28.

הגה וכתוב

32. (-/ו) חילופי ש / ח

ארוסין (א, ז)

אנו עדים למעבר מן הכתיב בשי"ן בלשון המקרא לכתיב בסמ"ך בלשון חכמים: ¹⁶ במקרא: "כִּי יִהְיֶה נֶעֱרַךְ בְּתוֹלָה מְאֹרְשָׁה לְאִישׁ" (דברים כב, כג); "וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֶלֶךְ וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקְחֶנָּה" (שם כ, ז).

בלשון חכמים: "ארוסין" (כאן); "נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה" (משנה נדרים י, א).

עוד דוגמאות למעבר ש / ח:

• חנה בתשובתה לעלי: "כִּי מֵרֵב שִׁיחִי וְכַעֲסִי דִבַּרְתִּי עַד הַנְּהִי" (שמואל א, א, טז); ובתהלים: "שִׁירוֹ לוֹ זָמְרוּ לוֹ שִׁיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו" (קה, ב); "מֶה אֶתְבַּתִּי תוֹרַתְךָ כֹּל הַיּוֹם הִיא שִׁיחֲתִי" (קלט, צז). ואילו בתלמוד הבבלי: "אין מסיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה" (תענית ה עמוד ב); "באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו..." (כתובות כז ע"ב); ובמדרש: "ולמה נתעקרו אמהות? ר' לוי [אמר]... שהקב"ה מתאוה לתפילתן ולסיחתן" (בראשית רבה, מה).

• כלי חָשׂ / כלי חָס.

• "וְלֹא חֶשְׁכֶּתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחֲדָךְ מִמְּנִי" (בראשית כב, יב) לעומת "חסוכי בניס" וכיו"ב.

¹⁶ ראו עוד אמנון שפירא, "ממדבר שין – על הסמך הנכתבת בשי"ן", אקדם 26 (תשס"ד), עמ' 6-8.

ריכוז הקטעים

המקרא

קטע 1 (שמות כג, ד)

כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו.

קטע 2 (שמות כג, ה)

כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו.

קטע 3 (שמות כג, י-יא)

ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביגי עמך ויתרם תאכל חית השדה בן תעשה לכרמך לזיתך.

קטע 4 (שמות כג, יב)

ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבית למען ינוח שורך וחמרכ וינפש בן אמתך והגר.

קטע 5 (ויקרא כה, א-ז)

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספוח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל.

קטע 6 (דברים כב, א-ג)

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך: ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשביתו לו: וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם.

קטע 7 (דברים כב, ד)

לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו.

קטע 8 (דברים כב, ו-ז)

כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים.

קטע 9 (דברים כב, ח)

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו.

קטע 10 (דברים כב, ט)

לא תחרש בשור ובחמור יחדו.

המשנה: מסכת תענית

פרק א

- ג** בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת.
- ד** הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים מתעניין שלש תעניות. אוכלין ושותין משחשכה, ומתרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.
- ה** הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור. אוכלין ושותין משחשכה, ומתרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.
- ו** עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור. אוכלין ושותין מבעוד יום, ואסורין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ונועלין את המרחצאות.
- עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין עליהם עוד שבע, שהן שלש עשרה תעניות על הצבור.

הרי אלו יתרות על הראשונות, שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות. בשני מטין עם חשכה, ובחמישי מתרין מפני כבוד השבת.

ז עברו אלו ולא נענו, ממעטין במשא ובמתן,¹⁷ בבגנן ובנטיעה, בארוסין ובנשוואין ובשאלת שלום בין אדם לחברו כבני אדם הנזופין למקום. היחידים חוזרים ומתענים עד שיצא ניסן. יצא ניסן וירדו גשמים, סימן קללה שנאמר "הלוא קציר חטים היום" וגומר (שמואל א יב, ז).

פרק ב

א סדר תעניות פיצד?

מוציאין את התבה לרחובה שלעיר ונותנין אפר מקלה על גבי התבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין; וכל אחד ואחד נוטל¹⁸ ונותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינהו וירא האלהים את שקם ואת תעניתם' אלא "וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרךם הרעה" (יונה ג, י), ובקבלה הוא אומר: "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם [ושובו אל ה' אלהיכם]" (יואל ב, יג).

פרק ג

ז על אלו מתריעין בשבת: על עיר שהקיפיה גוים או נהר, ועל ספינה המטרפת בים. רבי יוסי אומר: לעזרה ולא לצעקה. שמעון התמני אומר: אף על הדבר, ולא הודו לו חכמים.

ח על כל צרה שלא תבוא על הצבור, מתריעין עליה, חוץ מרב גשמים. מעשה שאמרו לו לחוני המעגל: התפלל שירדו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים, בשביל שלא ימוקו. התפלל, ולא ירדו גשמים. מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה, ואמר לפניו: רבוננו שלעולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך.

¹⁷ כך בכ"י קאופמן. בדפוסים: במשא ומתן.
¹⁸ מילה זו באה בכ"י קאופמן ואינה בדפוסים.

הַתְּחִילוּ הַגָּשְׁמִים מִנְטֹפִין. אָמַר: לֹא כֵךְ שְׁאַלְתִּי, אֲלֵא גִשְׁמֵי בִּזְרוֹת שִׁיחִין וּמַעְרוֹת.

הַתְּחִילוּ לִירֵד בְּזַעַף. אָמַר: לֹא כֵךְ שְׁאַלְתִּי, אֲלֵא גִשְׁמֵי רְצוֹן בְּרַכָּה וּנְדָבָה. יֵרְדוּ כְּתַקְנָן, עַד שִׁיֵּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִירוּשָׁלַם לְהֵר הַבַּיִת מִפְּנֵי הַגָּשְׁמִים. בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ: כָּשֶׁם שֶׁהַתְּפִלָּתְךָ עָלֵיהֶם שִׁירְדוּ, כֵּךְ הַתְּפִלָּל שִׁילְכוּ לָהֶן. אָמַר לָהֶן: צְאוּ וּרְאוּ אִם נִמְחַת אָבֶן הַטּוֹעִים.

שָׁלַח לוֹ שְׁמַעוֹן בֶּן שֹׁטָח: אֲלֵמָלֵא חוֹנֵי אֶתְּךָ, גּוֹזְרֵנִי עָלֶיךָ נְדוּי. אָבֵל מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ שְׁאֵתָה מִתְחַטָּא לְפָנַי הַמָּקוֹם וְעוֹשֶׂה לָּךְ רְצוֹנְךָ כִּבֵּן שֶׁהוּא מִתְחַטָּא עַל אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ. וְעָלֶיךָ הַכְּתוּב אוֹמֵר: "יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ וְתִגַּל יוֹלְדֶתְךָ" (מְשַׁלִּי כג, כה).

חלק ג: שאלות להוראה

א. שאלות על קטעי החוק מן המקרא

1. יש חוקים במקרא שאפשר לנתחם לשני חלקים: **הרישה**, פסוקית התנאי, ובה תיאור המקרה; בדרך כלל הפסוקית נפתחת במילית 'כי'; **הסיפה**, המשפט העיקרי, ובה פסק הדין, הציווי.
לדוגמה:

הרישה / פסוקית תנאי / תיאור המקרה   הסיפה / הציווי
קטע 1: **כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֵיבֶךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תַעֲהָהּ הֲשִׁיבָנּוּ לּוֹ.**

חוקים אחרים מנוסחים כציווי מוחלט, דוגמת **"לא תרצה, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה ברעך עד שקר"** (שמות כ, יג).

- א. העתיקו שני חוקים (מקטעים 2-10) שאפשר לנתח אותם לפי המבנה שתואר (רישה וסיפה).
תחמו את שני החלקים בדומה לדוגמה.
- ב. העתיקו חוק אחד המנוסח כציווי מוחלט.
- ג. נסחו את הפסוק בקטע 1 כמשפט תנאי בלשון ימינו. המירו את המילים והמבנים האופייניים ללשון המקרא במילים ובמבנים המקובלים בעברית בת ימינו.¹⁹

2. לפניכם ארבעה מן הפסוקים:

- קטע 1 **כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֵיבֶךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תַעֲהָהּ הֲשִׁיבָנּוּ לּוֹ.**
קטע 2 **כִּי תִרְאֶה חֲמֹר שׁוֹנֵאֵן רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדַּלְתָּ מְעֹזָב לוֹ עֲזֹב תַעֲזֹב עִמּוֹ.**
קטע 6 **לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אֲחִיךָ אוֹ אֶת שׁוֹר נֶדְחִים וְהִתְעַלְמַתָּ מֵהֶם הֲשִׁיבָנּוּ לּוֹ.**

¹⁹ אפשר להיעזר במפרט הלשוני, עמ' 20 ואילך, סעיפים 1, 11, 13, 17, 22.

קטע 7 לא תראַה אַת חמור אַחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו.

א. (1) בטבלה שלפניכם תנו כותרות לשורות ולטורים שיביעו את הדבר המשותף (מבחינה תוכנית) לכל זוג מזוגות הפסוקים לעיל: קטע 1 ו-2; קטע 6 ו-7; קטע 1 ו-6; קטע 2 ו-7.

קטע 2	קטע 1	
קטע 7	קטע 6	

(2) השוו בין שני הפסוקים בקטע 1 ו-6.

ציינו את כל ההבדלים. תוכלו לערוך את תשובתכם בטבלה.

ב. (1) הפסוקים בקטע 6 ו-7 פותחים במילה "לא", ועם זאת אפשר לטעון שאין הם מנוסחים כציווי מוחלט. הסבירו טענה זו.

(2) בחרו את אחד הקטעים 6 או 7 ונסחו אותו מחדש במבנה שתואר בראש שאלה 1: תיאור המקרה (כי...)+ הציוי.

ג. ציינו מה הבעיה הפרשנית בקטע 2. עיינו במפרשים והציעו פתרונות לבעיה.

3. לפניכם שני הפסוקים הראשונים בקטע 6:

(א) לא תראַה אַת שור אַחיך או אַת שׂוֹ נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאַחיך:

(ב) ואם לא קרוב אַחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אַחיך אתו והשבתו לו.

א. הסבירו מה היחס בין פסוק א לפסוק ב בקטע זה.

ב. נתחו את פסוק ב כשאלה 1: לרישה ולסיפה.

4. א. בקטעים 4, 8, 9 נוסף עוד רכיב על נוסח החוק (כפי שתואר בראש שאלה 1).
תחמו את הרכיב בכל אחד מן הקטעים, וציינו את תפקידו במונח מתחום התחביר.
- ב. במה שונה הרכיב הנוסף בקטע 9 מן הרכיבים הנוספים בקטעים 4 ו-8.
- ג. הוסיפו לקטע 10 רכיב מקביל בתפקידו ובתוכנו לזה של קטע 9. תוכלו להיעזר בפירושים לפסוק.
5. קטע 3 וקטע 5 עוסקים בשנת השמיטה.
ערכו השוואה בין הקטעים. נתחו את ההבדלים במבנה הקטעים, ועמדו על הבדלים בתוכן.

יחסי משמעות

6. בסוף קטע 5 באות שתי רשימות:
(א) וְלַעֲבָדְךָ וְלַאֲמָתְךָ וְלַשְׁכִּירְךָ וְלַתּוֹשֵׁבְךָ ;
(ב) וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ.
נסחו ביטוי מכליל לכל רשימה.
7. וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרֶיךָ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלֹתֶיךָ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֹתְךָ אֲשֶׁר תֹּאבֵד מִמֶּנּוּ. (קטע 6)
- א. מהו היחס הסמנטי הבולט בפסוק זה – נרדפות, ניגודיות, היכללות?
ב. התבקשתם לקצר את הפסוק לכמצחצית. מה תשמיטו ממנו?
ג. לפניכם משנה המתייחסת לפסוק זה.

אף השמלה היתה בכלל כל אלה, למה יצאת? להקיש אליה, לומר לך: מה שמלה מיחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים, אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז [על מציאתו]. (בבא מציעא, ב, ה)

- עם איזה קושי בפסוק המשנה מתמודדת? היעזרו בתשובות הקודמות.
– הסבירו מה הפתרון שהמשנה מציעה לקושי זה.

8. שור וחמור מופיעים בשלושה קטעים : 1, 7, 10. הסבירו במה שונה הופעתם בקטע 10 מהופעתם בקטע 1 ובקטע 7.

9. בקטעים יש כמה זוגות של נרדפים :

– אויב, שונא (קטע 1, קטע 2) ;

– תועה, נידח (קטע 1, קטע 6) ;

– תִּשְׁמָטָנָה וְנִטְשָׁתָה (קטע 3) ;

– ינוח, יינפש (קטע 4).

בחרו זוג נרדפים אחד, בדקו במילונים את היחסים בין הנרדפים ועמדו על הבדלים בשימוש ביניהם – במקרא ובלשון ימינו.

10. בכל אחד משני הקטעים שלפניכם יש ניגודיות בהקשר.²⁰

קטע 4 שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת...

קטע 5 שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ וְאַסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָה:

וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שָׁבֵת שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לְאַרְץ שַׁבָּת לֵה' שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע

וְכֶרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר: אֶת סְפִיחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עֲנְבֵי נִזְירְךָ לֹא

תִּבְצַר שְׁנַת שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לְאַרְץ:

א. ציינו את הניגודים בכל קטע.

ב. ציינו את המשותף לקטעים ואת השונה ביניהם בדרך ההנגדה.

11. בקטע 8 יש ארבעה זוגות ניגודים.

ציינו את זוגות הניגודים ואת טיב היחסים שבין בני הזוג בכל ניגוד (הפכים

מוחלטים, ניגודי רצף, ניגודי הדדיות).

²⁰ על ניגודיות בהקשר ראו **איגרת מידע** נ (תשס"ג), עמ' 41 ואילך.

מערכת הצורות

12. פי **קרא** קן צפור לפניך (קטע 8).

- א. קבעו את הבניין של הפועל.
- ב. השורש **קרי** (קר"ה) התחלף כאן עם השורש **קרי"א**.²¹ כתבו מילים נוספות מן השורש **קרי**, והסבירו את משמעות הפועל בעזרת מילים אלו.
- ג. נסחו את הפסוקית מחדש הן בזמן עבר (אילו...) הן בזמן הווה (כאשר...); נקדו את הפועל.
- ד. החליפו את הפועל הנתון בפועל מתאים המשמש בעברית בת ימינו.

13. נתחו את הפעלים המודגשים שלהלן (שורש, בניין, זמן, גוף). אם נוסף כינוי מושא ציינו זאת.

- והשביעת **תשמטנה** ו**נטשתה** (קטע 3)
- ששת ימים **תעשה** מעשיך ו**ביום** השביעי **תשבת** למען **ינוח** שורך ו**חמך** ו**ינפש** בן אמתך... (קטע 4)
- לא **תראה** את שור אחיך או את שיו **נדחים** וה**תעלמת** מהם (קטע 6)
- והיה עמך עד **דרש** אחיך אתו ו**השבתו** לו (קטע 6)
- שלח **תשלח** את האם ואת הבנים **תקח** לך למען **ייטב** לך וה**ארכת** ימים (קטע 8)
- ולא **תשים** דמים בביתך (קטע 9).

14. ציינו את השורש של כל אחד מן השמות המודגשים שלפניכם, וכתבו מילה נוספת לכל שורש. הסבירו את הקשר בין משמעות השורש ובין השם הנתון.

- שור **איבן** (קטע 1)
- ואספת את **תבואתה** (קטע 3)
- ו**לעבדך** ולאמתך ו**לשכרך** ו**לתושבך** הגרים עמך (קטע 5).

²¹ אפשר לעיין במפרט הלשוני – לעיל עמ' 25, סעיף 25.

ב. שאלות על החוק במשנה

15. משנה א, ג

בְּשִׁלְשָׁה בְּמִרְחָשׁוֹן שׁוֹאֵלִין אֶת הַגְּשָׁמִים. רַבֵּן גְּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בְּשִׁבְעָה בּוֹ, חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם אַחַר הַחֶג, כְּדִי שִׁיגִיעַ הָאֲחֵרוֹן שְׁבִישְׁרָאֵל לְנַהַר פְּרָת.

א. מה התפקיד התחבירי של המילים המודגשות בקטע.

ב. מה התפקיד הלוגי-רטורי שלהן?

16. משנה א, ד

הִגִיעַ שְׁבַעַה עָשָׂר בְּמִרְחָשׁוֹן וְלֹא יָרְדוּ גְשָׁמִים, הִתְחִילוּ הַיְחִידִים מִתְעַנֵּין...
המשפט הוא משפט מורכב ללא מילת שעבוד מפורשת.²²

א. נסחו את המשפט מחדש כך שתהיה בו מילת שעבוד מפורשת. שנו את זמני הפועל לפי הצורך.

ב. ציינו את סוג הפסוקית.

ג. מצאו במשניות עוד משפט מורכב לא מקושר, ונסחו אותו כמשפט מורכב עם מילת שעבוד מפורשת.

17. משנה א, ה-ו

השוו בין התעניות במשנה ה לתעניות במשנה ו :

– אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין מִשְׁחָשְׁכָה, וּמִתְרִין בְּמִלְאָכָה וּבְרַחֲצָה וּבְסִיכָה וּבְנִעִילַת הַסַּנְדֵּל וּבְתִשְׁמִישׁ הַמָּטָה. (א, ה)

– אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין מִבְּעוֹד יוֹם, וְאַסוּרִין בְּמִלְאָכָה וּבְרַחֲצָה וּבְסִיכָה וּבְנִעִילַת הַסַּנְדֵּל וּבְתִשְׁמִישׁ הַמָּטָה, וְנוֹעֲלִין אֶת הַמִּרְחָצָאוֹת. (א, ו)

א. ציינו שני זוגות ניגודים בין שתי המשניות.

ב. הסבירו בעזרת זוגות אלו את ההבדל העקרוני ואת ההבדלים המעשיים בין התעניות.

²² ראו עמ' 38, סעיף 19.

משנה א, ו

18. עָבְרוּ אֱלוֹ וְלֹא נֶעְנְו, בֵּית דִּין גּוֹזְרִין עֲלֵיהֶם עוֹד שְׁבַע, שֶׁהֵן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה תַעֲנִיּוֹת עַל הַצְּבוּר.

- מבחינה תחבירית ופורמלית אפשר לראות בחלק המודגש תמורה.
- הסבירו מה הקושי בראייה זו מבחינת התוכן.
  - נסחו את החלק המודגש כך שיהיה ברור מה היחס בינו ובין המשפט הקודם לו.

19. הקטע שלפניכם מנוסח בלשון קצרה ומרומזת:

- הָרִי אֱלוֹ יְתָרוֹת עַל הָרֵאשׁוֹנוֹת, שְׁבָאֵלוּ מִתְרִיעִין וְנוֹעֲלִין אֶת הַחֲנוּיּוֹת. בְּשָׁנִי מָטִין עִם חֲשֵׁכָה, וּבְחֲמִישֵׁי מִתְרִין מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת. (א, ו)
- ציינו את המקומות שלפי דעתכם הלשון בהם קצרה ומרומזת, וקשה להבינם.
  - נסחו את הקטע מחדש בהרחבה (היעזרו בפירוש למשנה לעיל).

משנה א, ז

20. עָבְרוּ אֱלוֹ וְלֹא נֶעְנְו, מִמַּעֲטִין בְּמִשָּׂא וּבְמִתָּן, בְּבִנְיָן וּבְנִטְיָעָה, בְּאֲרוּסִין וּבְנִשׁוּאִין וּבְשִׂאֵילַת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֵבְרוֹ...

- איזו אווירה המשנה מבקשת לעצב בקטע זה?
- נניח שהתבקשתם לעצב אווירה דומה בימינו.
  - ציינו נסיבות או אירועים שבגינם היה מתבקש לעצב אווירה כזאת.
  - רשמו ארבע-חמש פעולות שהייתם ממליצים למעט בהן.

21. יָצָא נִיסָן וְיָרְדוּ גְשָׁמִים, סִימָן קָלְלָה...

- הביאו דוגמה משלכם לדבר מבוקש ורצוי שכאשר הוא מופיע בזמן לא מתאים אפשר לראות בו "סימן קללה".

22. אפשר להצביע על שני עקרונות מארגנים של המשניות ד-ז (בפרק א).

א. מה הם?

ב. בנו סרטוט של הטקסט שיבואו בו לידי ביטוי שני העקרונות המארגנים.

תנו דעתכם למעמד המיוחד של האמור במשנה ז.

ג. באחד מכתבי היד מחולקות חמש המשניות ג-ז לשש משניות.

הציעו חלוקה לשש או לשבע משניות ונמקו את הצעתכם.

23. משנה ב, א

א. מה התפקיד של המשפט הראשון במשנה זו?

נסחו מבע חלופי למשפט זה – במילים שלכם – שימלא תפקיד דומה.

ב. ציינו מה הם הניגודים-בהקשר בקטע הבא, וכיצד הם משרתים את הטיעון

של הזקן.

אחינו, לא נאמר באנשי נינה 'נירא האלהים את שקם ואת תעניתם' אלא

"נירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה" (יונה ג, י), ובקבלה הוא

אומר: "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם [ושובו אל ה' אלהיכם]" (יואל ב, יג).

ג. ציינו שני אמצעים רטוריים בדברי הזקן.

ד. נסחו בלשונכם את הטענה העיקרית של הזקן בדברי הכיבושים שלו.

24. עצירת גשמים בימי קדם ובימינו

כתבו חיבור קצר ובו השוו בין התוצאות של עצירת גשמים בארץ – בימי קדם

ובימינו. בחיבורכם נסו להעריך את מידת המצוקה והסכנה לבני האדם,

לפרנסתם ולרווחתם, ואת המאפיינים שלהן – אז והיום.

25. במשנה ג, ז שלפניכם סומנו שני משפטים חסרים. נסחו את המשפטים

כמשפטים מלאים (היעזרו בפירוש לעיל).

על אלו מתריעין בשבת: על עיר שהקיפוה גוים או נהר, ועל ספינה המטרפת

ביום. רבי יוסי אומר: לעזרה ולא לצעקה. שמעון התמני אומר: אף על

הדבר, ולא הודו לו חכמים.

26. משנה ג, ח

- א. על כל צרה [שלא] תבוא על הצבור, מתריעין עליה, חוץ מרב גשמים.
- (1) הסבירו מה אינו תקין מנקודת מבט תחבירית במשפט לעיל.
  - (2) "תקנו" את המשפט בשני אופנים: כמשפט רגיל וכמשפט ייחוד.
  - (3) למה לפי דעתכם המשפט בנוי בסדר מילים זה? תנו דעתכם לפתיחת המשנה הקודמת.

ב. הסבירו מה הקשר בין הפתיח של המשנה ובין הסיפור שמובא בה.

ג. עג עוגה ועמד בתוכה, ואמר לפניו: רבוננו שלעולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מפאן עד שתרחם עלי בניך.

ציינו אמצעים רטוריים לשכנוע שנוקט חוני המעגל בקטע זה.

ד. שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה, גוזרני עליך נדוי. אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו.

- (1) "ועושה לו רצונו" - מי עושה למי? רצונו של מי?
- (2) נסחו את המשפט המודגש במילים שלכם. היעזרו בפירוש לעיל.

מערכת הצורות

27. נתחו את הפעלים המודגשים שלהלן (שורש, בניין, זמן, גוף).

הרי אלו יתרות על הראשונות, שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות. בשני מטין עם חשכה, ובחמישי מתרין מפני כבוד השבת. (א, ו)
היחידים חוזרים ומתענים עד שיצא ניסן. (א, ז)

28. עברו אלו ולא נענו, ממעטין במשא ובמתן, בבנין ובנטיעה, בארוסין ובנשוואין ובשאלת שלום בין אדם לחברו... (א, ז)

- א. ציינו את השורש של כל אחד מן השמות המודגשים במשפט לעיל, וכתבו מילה נוספת לכל שורש.
- ב. כל השמות המודגשים מציינים פעולות.
- לאיזה בניין קשורים ארבעת השמות הראשונים, ולאיזה בניין קשורים שני השמות האחרונים?
- ג. המירו את שלושת השמות הראשונים לשמות פעולה במשקל אחר (הקשור לבניין שציינתם).
- ד. כתבו שתי הגדרות מילוניות למילה **בָּנִין** כפי שעולה מן המובאות שלפניכם:
- לטענת התאחדות הקבלנים חסרים כעת אלפי פועלי **בניין**.
  - **בבניין** זה שכנה הכנסת בשנותיה הראשונות.
  - החלוצים קיבלו עליהם את **בניין** הארץ והמדינה.
  - מי שלא ראה את **בניין** הורדוס לא ראה **בניין** יפה מימיו.
- לאיזו משתי ההגדרות יכול הקשרה של המילה 'בניין' במשנה לשמש מובאה?

תחביר

29. לפניכם משפטים שנושאים הוא פועל בצורת בינוני רבים.

(1) בְּשִׁלְשָׁה בְּמִרְחָשׁוֹן שׁוֹאֵלִין אֶת הַגָּשְׁמִים. (א, ג)

(2) בֵּית דִּין גּוֹזְרִין שְׁלֹשׁ תַּעֲנִיּוֹת עַל הַצְּבוּר. (א, ה)

(3) הַיְחִידִים חוֹזְרִים וּמִתְעַנִּים עַד שְׂיֵצֵא נִסָּן. (א, ז)

א. מה הנושא של משפט 1?

ב. קבעו מה המשותף למשפט 2 ולפסוק הזה מבחינת היחס בין הנושא לנושא:

"וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְּפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַהָר עֹשֶׂן..."

(שמות כ, טו)

נסחו את משפט 2 ואת הפסוק על פי המקובל בעברית בת ימינו.

ג. במשפט (3) צמד הפעלים 'חוזרים ומתענים' אינו נושא כולל.

– הסבירו למה אין זה נושא כולל, וציינו מה היחס בין שני הפעלים.

– שנו את הניסוח של פעלים אלו על ידי מבנה אחר שיביע את אותו התוכן.

ג. שאלות משלבות

30. א. במבעים הבאים המירו את מרב המילים והמבנים במקבילותיהם מלשון המקרא.²³

- הַיְחִידִים חוֹזְרִים וּמִתְעַנִּים עַד שְׁיֵצֵא נִסְן. (א, ח)
- מוֹצִיאִין אֶת הַתְּבָה לְרַחוּבָה שְׁלֵעִיר (ב, א)
- סְפִינָה הַמְטַרְפֶּת בָּיָם (ג, ז)
- אֵינִי זָז מִכָּאן. (ג, ח)
- הַתְּחִילוּ לִירֵד גְּשָׁמִים (על פי ג, ח)

ב. במבעים הבאים המירו את מרב המילים והמבנים במקבילותיהם מלשון המשנה.²³

- לְמַעַן יְנוּחַ שׁוֹרֵךְ וְחִמְרֵךְ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּן אִמְתֶּךָ וְהָגֵר. (קטע 4)
- וְהָיָה עִמָּךְ עַד דָּרֶשׁ אַחִיךָ אֹתוֹ וְהִשְׁבִּיתוֹ לוֹ. (קטע 6)
- וְלֹא תִשִּׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ כִּי יִפֹּל הַנֶּפֶל מִמֶּנּוּ. (קטע 9)

31. (1) כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֶׁנֶּאֱכַר רִבֵּץ תַּחַת מְשָׁאוֹ... (שמות כג, ה; קטע 2)

(2) מִמַּעֲטִין בְּמִשָּׂא וּבִמְתָן (תענית א, ז)

- א. הסבירו את ההבדל בין שתי המובאות במשמעות המילה **משא**. היעזרו במילונים ובמונחים מתחום הסמנטיקה.
- ב. **משא ומתן** – עמדו על ההבדלים במשמעות של צירוף זה ובצורת השימוש בו בין העברית של לשון חכמים (כפי שהיא עולה ממובאה 2) ובין העברית בת ימינו.

²³ מומלץ להיעזר במפרט הלשוני, לעיל עמ' 32 ואילך.

32. לפניכם חמישה קטעים הקשורים במציאת אבדה:²⁴

מקרא

- א. כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו. (שמות כג, ד = קטע 1)
- ב. לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך: ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו. (דברים כב, א-ב = קטע 6)

משנה

- ג. מצא ספרים – קורא בהן אחת לשלשים יום, ואם אינו יודע לקרות גוללן, אבל לא ילמד בהן בתחלה, ולא יקרא אחר עמו.
- מצא כסות – מנערה אחת לשלשים יום ושוחטה לצרקה, אבל לא לכבודו.
- כלי כסף וכלי נחשת – משתמש בהן לצרכן אבל לא לשחקן.
- כלי זהב וכלי זכוכית – לא יגע בהן עד שיבוא אליהו. (בבא מציעא ב, ח)

החוק בן ימינו

- ד. המוצא אבדה שברשותו של אדם אחר חייב להודיע עליה לבעל הרשות ולמסרה לו לפי דרישתו; קיבל בעל הרשות את האבדה לידו, יראו אותו כמוצא. (חוק השבת אבדה, סעיף 3, להלן)
- ה. קיבלה המשטרה הודעה על מציאת אבדה או קיבלה אבדה למשמרת תפעל בשקידה סבירה לגילוי בעלה. (תקנות השבת אבדה, סעיף 5, להלן)

- א. לאיזה חלק מן הפסוקים בדברים כב, א-ב (קטע ב) מתייחסת המשנה (קטע ג)?
- ב. השוו בין לשון החוק שבמקרא (קטעים א-ב) ללשון החוק שבמשנה (קטע ג) מן הבחינות האלה: זמני הפועל, הגופים, המבנה התחבירי.

²⁴ ראו להלן בנספח, עמ' 59 ואילך.

- ג. עיינו בסעיפים מן החוק ומן התקנות בני ימינו (קטעים ד-ה). מאיזה רובד שאבו מנסחי החוק את לשון החוק? נמקו את תשובתכם.
- ד. "כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֹדֶשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֵה לְגִגְךָ..." (דברים כב, ח = קטע 9) המירו את נוסח החוק כך שידמה לנוסח האופייני לחוק בעברית בת ימינו (היעזרו בקטעים ד-ה).
- ה. "מִצָּא פְרוֹת בַּפְּלִי, או כְּלִי כְמוֹת שְׁהוּא, מְעוֹת בַּפִּיס, או כִּיס כְּמוֹת שְׁהוּא... – הָרִי אֱלוֹ חֵיב לְהַכְרִיז" [להכריז על מציאתם כדי שבעל האבדה יוכל לבוא לקבלם] (בבא מציעא ב, ב).
- המירו את הנוסח במשנה זו כך שידמה לדרך ניסוח החוק במקרא. היעזרו בתשובתכם על שאלה ב.

נספח: השבת אבדה

מובאים כאן חוקי השבת אבדה משלוש תקופות:

המקרא – קטע החוק הכלול בקטעי החוק של היחידה (לעיל קטע 6).

המשנה – מסכת בבא מציעא פרק ב. בפרק זה יש פיתוח של חוקי השבת אבדה בהסתמך על הקטע המקראי.

החוק בן ימינו – חוק השבת אבדה ותקנות השבת אבדה. החוק והתקנות נשענים במידה רבה על המקורות.

יש עניין רב בהשוואה בין הטקסטים מבחינות שונות: מידת הפירוט – מה הם המקרים של מציאת אבדה המובאים בכל טקסט, מה הם המקרים שבהם אין משיבים את האבדה; עד כמה הטקסט מביא דוגמאות או מנסח את הדברים בהכללה; מעורבות הממסד; הראליה (למשל באילו אבדות מדובר); ההתמקדות בנושא השבת אבדה והסטייה ממנו; מבנה הטקסט ורכיביו – הגדרות, חלוקה לסעיפים, כותרות וכד'. מעניין כמובן לעיין בזיקה של הלכות השבת אבדה במשנה לפסוקי המקרא, ואף לעמוד על זיקתם של החוקים והתקנות בני ימינו הן לחוק המקראי הן להלכות שבמשנה. נוסף על כל אלה יש כאן כר נרחב לעיסוק בלשון החוק ולהשוואה בין שלושת הרבדים. רמזים להשוואות מן הסוגים השונים ראו לעיל, שאלה 32 ב"שאלות להוראה", עמ' 56.

המקרא: דברים פרק כב

- א** לֹא תִרְאֶה אֶת שׂוֹר אֲחִיךָ אוֹ אֶת שִׂי וְנִדְחִים וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם הֲשִׁב תְּשִׁיבֵם לְאֲחִיךָ:
- ב** וְאִם לֹא קָרֹב אֲחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יִדְעֶתָ וְאִסְפַּתָּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתְךָ וְהָיָה עִמָּךְ עַד דָּרֶשׁ אֲחִיךָ אִתּוֹ וְהִשְׁבִּיתוֹ לוֹ:
- ג** וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְחִמְרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדֹת אֲחִיךָ אֲשֶׁר תֵּאבֹד מִמֶּנּוּ וּמִצֵּאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם:

ספרות חז"ל: משנה מסכת בבא מציעא, פרק ב

- א** אלו מציאות ש'לו ואלו ח'יב להכריז?
אלו מציאות ש'לו: מצא פרות מפזרין, מעות מפזרות, כריכות ברשות הרבים, ועגלי דבלה, כפרות שלנחתום, מחרוזות שלדגים, וחתיכות שלבשר, וגזי צמר הבאות ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשונות שלארגמן – הרי אלו ש'לו; דברי רבי מאיר.
- רבי יהודה אומר: כל שיש בו שנוי ח'יב להכריז. כיצד? מצא עגול ובתוכו חרס, ככר ובתוכו מעות.
- רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל כלי אנפוריא אינו ח'יב להכריז.
- ב** ואלו ח'יב להכריז: מצא פרות בכלי, או כלי כמות שהוא, מעות בכיס, או כיס כמות שהוא, צבורי פרות, צבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה, כריכות ברשות היחיד, וכפרות שלבעל הבית, וגזי צמר הלקוחות מבית האמן, כדי יין וכדי שמן – הרי אלו ח'יב להכריז.
- ג** מצא אחר הגפה או אחר הגדר, גוזלות מקשרין או בשבילין שבשדות – הרי זה לא יגע בהן.
- מצא כלי באשפה, אם מכסה לא יגע בו; אם מגלה נוטל ומכריז.
- מצא בגל ובכתל ישן – הרי אלו ש'לו.
- מצא בכתל חדש – מחציו ולחוץ ש'לו; מחציו ולפנים שלבעל הבית. אם היה משכירו לאחרים אפלו בתוך הבית, הרי אלו ש'לו.
- ד** מצא בחנות – הרי אלו ש'לו. בין התבה ולחונני – שלחונני. לפני השלחני – הרי אלו ש'לו. בין הפסא ולשלחני – הרי אלו לשלחני.
- הלוקח פרות מחברו או ששלח לו חברו פרות ומצא בהן מעות – הרי אלו ש'לו. אם היו צרוזין – נוטל ומכריז.
- ה** אף השמלה היתה בכלל כל אלה, למה יצאת? להקיש אליה, לומר לך: מה שמלה מיחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים, אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים ח'יב להכריז.
- ו** ועד מתי ח'יב להכריז?
עד כדי שידעו בו שכניו; דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר: שלשה רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה ויחזר שלשה ויכריז יום אחד.

ז אָמַר אֶת הָאֲבָדָה וְלֹא אָמַר אֶת סִמְנֵיהָ – לֹא יִתֵּן לוֹ.

והרמאי – אף על פי שאמר סימניה – לא יתן לו, שנאמר (דברים כב, ב) "עד דרש אחיך אתו" – עד שתדרש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי. כל דבר שעושה ואוכל, יעשה ויאכל, ודבר שאינו עושה ואוכל ימכר, שנאמר (דברים כב, ב) "והשבתו לו". ראה היאך תשיבנו לו.

מה יהא בדמים?

רבי טרפון אומר: ישתמש בהן; לפיכך אם אבדו חיב באחריותו.

רבי עקיבא אומר: לא ישתמש בהן; לפיכך אם אבדו אינו חיב באחריותו.

ח מִצָּא סְפָרִים – קוֹרֵא בֵּהֶן אַחַת לְשָׁלְשִׁים יוֹם, וְאִם אֵינּוּ יוֹדְעֵי לְקִרְוֹת גּוֹלְלוֹן, אֲבָל לֹא יִלְמַד בֵּהֶן בְּתַחֲלָה, וְלֹא יִקְרָא אַחֵר עִמּוֹ.

מִצָּא כְּסוֹת – מְנַעֲרָה אַחַת לְשָׁלְשִׁים יוֹם וְשׁוֹטְחָה לְצָרְכָּהּ, אֲבָל לֹא לְכַבּוּדוֹ.

כְּלֵי כֶּסֶף וְכְלֵי נְחֹשֶׁת – מִשְׁתַּמֵּשׂ בֵּהֶן לְצָרְכָן אֲבָל לֹא לְשַׁחֲקוֹן.

כְּלֵי זָהָב וְכְלֵי זָכוּכִית – לֹא יִגַּע בֵּהֶן עַד שְׂבִיא אֱלֵיהֶן.

מִצָּא שֶׁק אוֹ קֶפֶה אוֹ כָּל דָּבָר שֶׁאֵין דֶּרְכוֹ לְטוֹל – הֲרֵי זֶה לֹא יִטַּל.

ט אֵיזוֹ הִיא אֲבָדָה?

מִצָּא חֲמוֹר אוֹ פָּרָה רוֹעִין בְּדֶרֶךְ, אֵין זֹו אֲבָדָה.

חֲמוֹר וְכֻלְיוֹ הַפּוֹכִיּוֹן, פָּרָה רֹצָה בֵּין הַפָּרְמִים – הֲרֵי זֹו אֲבָדָה.

הַחֲזִירָה וּבְרֻחָהּ, הַחֲזִירָה וּבְרֻחָהּ אֶפְלוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה פְּעָמִים – חֵיב לְהַחֲזִירָהּ, שְׁנֹאמַר (דברים כב, א) "השב תשיבם".

הִיא בְּטַל מְסֻלַּע, לֹא יֹאמַר לוֹ 'תֵּן לִי סֻלַּע', אֲלֵא נוֹתֵן לוֹ שְׁכָרוֹ כְּפוֹעֵל בְּטַל.

אם יש שם בית דין, מתנה בפני בית דין; אם אין שם בית דין, בפני מי יתנה? שְׁלוֹ קוֹדֵם.

י מִצָּאָה בְּרֻפָּת, אֵינּוּ חֵיב בָּהּ. בְּרֻשׁוֹת הַרְבֵּיִם, חֵיב בָּהּ. וְאִם הִיְתָה בֵּית הַקְּבָרוֹת לֹא יִטְמָא לָהּ. אִם אָמַר לוֹ אָבִיו 'הִטְמָא' אוֹ שְׁאָמַר לוֹ 'אַל תַּחֲזִיר', לֹא יִשְׁמַע לוֹ.

פָּרֶק וְטָעוֹן, פָּרֶק וְטָעוֹן אֶפְלוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה פְּעָמִים – חֵיב, שְׁנֹאמַר (שמות כג, ה) "עזב תעזב".

הלך וישב לו ואמר 'הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרק, פרק' – פטור, שנאמר "עמו". אם היה זקן או חולה – חיב.

מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון. רבי שמעון אומר: אף לטעון. רבי יוסי הגלילי אומר: אם היה עליו יתר על משאו, אינו זקוק לו, שנאמר "תחת משאו" – משאוי שייכול לעמוד בו.

יא אבדתו ואבדת אביו – אבדתו קודמת.

אבדתו ואבדת רבו – שלו קודמת.

אבדת אביו ואבדת רבו – שלרבו קודמת, שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא.

ואם אביו חכם – שלאביו קודמת.

היה אביו ורבו נושאין משאוי – מניח את שלרבו ואחר כך מניח את שלאביו.

היה אביו ורבו בבית השבי – פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו.

ואם היה אביו חכם – פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו.

לשון ימינו : חוק השבת אבדה ותקנות השבת אבדה

חוק השבת אבדה תשל"ג-1973

הגדרות

1. בחוק זה –

"אבדה" – מיטלטלין שאבדו לבעליהם, או שבנסיבות העניין יש להניח שיצאו משליטתם;

"בעל", לגבי אבדה – לרבות מי שזכאי להחזיק בה.

חובת המוצא

2. (א) המוצא אבדה ונוטלה (להלן – המוצא) חייב להשיבה לבעלה או

להודיע עליה בהקדם למשטרה, זולת אם בנסיבות העניין יש

להניח שבעל האבדה התיימש ממנה מחמת מיעוט שווייה.

(ב) הודיע המוצא למשטרה, רשאי הוא למסור לה את האבדה והוא

חייב לעשות כן אם היא דרשה זאת ממנו.

אבדה שנמצאה

3. המוצא אבדה שברשותו של אדם אחר חייב להודיע עליה לבעל

ברשות הזולת

הרשות ולמסרה לו לפי דרישתו; קיבל בעל הרשות את האבדה לידו,

יראו אותו כמוצא.

4. (א) קיים המוצא הוראות סעיף 2 ולא נתגלה בעל האבדה תוך ארבעה חודשים, יראו כאילו התיימש ממנה והמוצא יהיה לבעל האבדה; התקופה האמורה תתחיל מהיום שהודיע למשטרה על האבדה, ואם לא היה עליו להודיע כאמור בסעיף 2(א) – מיום מציאתה.
- (ב) לא קיים המוצא הוראות סעיף 2 ולא נתגלה בעל האבדה תוך ארבעה חודשים לאחר שנודע למשטרה על מציאת האבדה, יראו כאילו התיימש ממנה והמדינה תהיה לבעלת האבדה; והוא הדין אם המוצא מסר את האבדה למשטרה והיה לבעלה לפי סעיף קטן (א) אך לא דרש אותה תוך חודשיים לאחר שהיה לבעל כאמור.
- (ג) שר המשטרה רשאי, בהתייעצות עם שר המשפטים, לקבוע בתקנות שעל אבדות יקרות ערך, או שניתן להניח שהן בעלות ערך רגשי מיוחד לבעליהן, ועל סוגים מיוחדים אחרים של אבדות, לא יחולו הוראות סעיף זה או שיחולו בהארכת התקופות האמורות בו או בשינויים אחרים שנקבעו בתקנות.

תקנות השבת אבדה, תשל"ג-1973 (מבחר תקנות)

2. הודיע המוצא למשטרה על מציאת אבדה, ירשום השוטר פרטים אלה: שם המוצא, מענו, מספר זהותו, תיאור האבדה, מקום מציאתה, מועד מציאתה ומועד מסירת ההודעה.
4. דרישת המשטרה למסירת האבדה
- שוטר ידרוש מהמוצא למסור למשטרה אבדה שנתקיימה בה אחת מאלה:
- (1) החזקתה בידי המוצא אסורה על פי דין;
  - (2) היא עלולה לסכן את בריאות הציבור או ביטחונו;
  - (3) בגלל אופייה או נסיבות אובדנה או מציאתה יש למשטרה עניין בה;
  - (4) לאור ערכה הכספי מן הראוי שתישמר בידי המשטרה;
  - (5) לדעת השוטר טובת הציבור מחייבת את שמירתה במשטרה.

- פעולת המשטרה 5. קיבלה המשטרה הודעה על מציאת אבדה או קיבלה אבדה למשמרת לגילוי בעל האבדה תפעל בשקידה סבירה לגילוי בעלה.
- מכירת האבדה 9. היתה המדינה לבעל האבדה לפי סעיף 4 לחוק, תימכר האבדה בדרך סבירה, ודמי המכר לאחר ניכוי ההוצאות הכרוכות בשמירתה, בטיפול בה, ובחיפוש אחר בעלה ובמכירתה, יימסרו לאוצר המדינה וייזקפו לזכות הקרן הכללית של המשטרה.
- אבדה יקרת ערך 10. נמסרה למשטרה אבדה, למעט אבדה שהיא בעל חיים, שלפי הערכת קצין משטרה [- -] שווייה עולה על 1,000 שקלים חדשים, או הודע למשטרה על מציאת אבדה כזו, או נמסרה למשטרה אבדה שנמצאה בנסיבות שסביר להניח כי היא קשורה לעברה, תפרסם המשטרה הודעה על כך ברשומות או בעיתון יומי אחד לפחות והוראות סעיף 4(א) או (ב) לחוק בדבר זכויות המוצא או המדינה יחולו בתום שישה חודשים מיום הפרסום.
- אבדה בעלת ערך רגשי מיוחד לבעלה 11. אבדה שניתן להניח שהיא בעלת ערך רגשי מיוחד לבעלה, ינהגו בה כפי שיורה המפקח הכללי; המפקח הכללי רשאי על פי שיקול דעתו לפרסם עליה הודעה בעיתון יומי ולהורות על שמירתה במשמרת המשטרה לתקופה העולה על התקופה האמורה בסעיף 4 לחוק.
- נכסי נעדר 15. (א) נודע למשטרה על הימצאותם של מיטלטלין של אדם שעקבותיו נעלמו, או שנפטר, ויורשיו אינם ידועים, והאפוטרופוס הכללי או אדם אחר המוסמך לכך לא קיבלם לידו, תפעל המשטרה בשקידה סבירה לגילוי קרובי משפחה או יורשים של בעל המיטלטלין.
(ב) נתגלה קרוב משפחה או יורש, ינהגו כלפיו כאילו הוא בעל האבדה לפי תקנות אלה.
(ג) [- -]
(ד) לא נתגלה קרוב משפחה או יורש תוך שנה מיום שנודע למשטרה על הימצאות המיטלטלין, או לא הסכימו הקרוב או היורש לקבל לידיהם את המיטלטלין, ינהגו בהם כאמור בתקנה 9.

